

Oprettelsen og forstander N. P. Jensens tid 1893-1901

De første forberedelser

Da det i efteråret 1892 blev kendt, at Alfred Foverskov havde opgivet at videreføre højskolen i Østermarie, varede det ikke længe, før der blev taget initiativ til på en eller anden måde at fortsætte en højskolevirksomhed på Bornholm. Hvornår de første kontakter har fundet sted, ved vi ikke, men det må være sket allerede før jul samme år.

Den 5. januar 1893 blev så det første officielle møde om sagen holdt i Åkirkeby, hvor der blev nedsat et udvalg til at arbejde videre med det. Udvalget kom til at bestå af følgende mænd: folketingsmand Markus Blem, Engegård, Nylars, hans yngre broder, fabriksbestyrer Hermann Blem, Rønne, gårdejer Hans Anker, Strangegård, Klemensker, gårdejer Anthon J. Kjøller, Ellesgård, Østermarie, hjulmager Mogens Peter Ipsen, Åkirkeby, gårdejer Esper Due, St. Myregård, Pedersker, og gårdejer Markus Hansen, St. Duegård, Åker. Sidstnævnte blev valgt til formand for udvalget¹.

Den største og vigtigste opgave i første omgang var at skaffe pengemidler. Det bestemte man sig for at gøre som godt tyve år før ved at få folk til at tegne aktier, som skulle indbetales i to rater, når pengene skulle bruges. Aktieselskabsformen var også blevet brugt ved oprettelsen af højskoler adskillige andre steder i landet, og den havde den fordel for bidragsyderne, at de, når bygningen stod færdig, havde en andel i den efter antallet af aktier, og at de som medlemmer havde medbestemmelsesret på generalforsamlingen. Man havde dog nu indhøstet en væsentlig erfaring, idet der på intet tidspunkt nævnes noget om renter af aktierne. Det vidste man nu, at en sådan virksomhed sandsynligvis ikke kunne bære, så derfor ville den nye aktiekapital reelt være det samme som en foræring.

Man satte sig som mål at få tegnet 200 aktier à 50 kr., altså en samlet aktiekapital på 10.000 kr. Disse penge skulle bruges til enten at købe den gamle højskolebygning, som var privatejet af Foverskov, eller til i stedet for at opføre en ny højskolebygning et andet sted.

Som tidligere omtalt var det sidstnævnte ikke nogen ny tanke. Sagen var imidlertid ikke så ligetil. Som også tidligere omtalt var bygningen behæftet med et betydeligt lån i Åkirkeby Sparekasse, som en lang række af højskolens faste støtter stod som kauti-onister for. I 1888 nævnes det at være på 6.800 kr., og nu nævnes det at være på 7.000 kr. Der var altså ikke afdraget noget, men snarere løbet renter på. Beløbet udgjorde næsten halvdelen af, hvad den nye højskole kom til at koste, altså ikke nogen ubetydeligt sum.

Denne gældsforpligtelse var ikke til at se bort fra. En flytning af virksomheden var betinget af, at man kunne få den gamle bygning fordelagtigt solgt til andet formål. Det var formentlig derfor, man i første omgang holdt muligheden for at fortsætte på det gamle sted åben.

Et par måneder efter det første indledende møde holdtes den 13. marts et nyt møde på Åkirkeby Forsamlingshus for de mennesker, der indtil da havde tegnet aktier. På dette møde blev der besluttet følgende:

1. Der skulle foretages en indsamling blandt højskolens venner af et årligt pengebidrag i 3 år. Disse penge skulle bruges til aflønning af forstanderen og til forrentning af mulig gæld. (Altså reelt et tilskud til skolens drift, indtil den forhåbentlig var kommet godt i gang).

2. Udvalget skulle undersøge: a. hvor meget en ny højskole ved Almindingen ville komme til at koste, b. hvorledes en mulig forpagtning af den gamle højskolebygning ville stille sig, og c. forsøge om det var muligt at realisere, d.v.s. sælge, samme bygning til andet formål.

Forstanderspørgsmålet

Foruden alt dette med økonomien stod man over for et spørgsmål, som man dengang tillagde noget nær altafgørende betydning. Det var at finde den rette mand til at påtage sig opgaven som leder af skolen. Det var ikke bare en ledende lærer og forretningsfører for en skole, man havde brug for, men en mand, der

Den nye højskole ved Ekkodalen, som den tog sig ud fra første færd set fra nordvest, formodentlig fotograferet kort før 1905.

kunne være en af de åndelige ledere og et samlingspunkt for hele bevægelsen.

Man forhørte sig om mulighederne hos Marius Jensen, som på det tidspunkt var friskoleleder i Bodilsker. Han havde tidligere været sognepræst i Pedersker og blev året efter den første præst for en nydannet grundtvigsk frimenighed. Senere igen blev denne anerkendt som valgmenighed. Marius Jensen henledte opmærksomheden på realskoleforstander Niels Peter Jensen i Neksø. Ham henvendte udvalget sig til allerede i januar måned, og han stillede sig velvilligt.

Der var dog et problem forbundet med det, og det fortæller en lærerinde, Nanna Ingerslev, mange år efter om i nogle erindringer fra de første år². Det hedder deri:

“...en mørk Eftermiddag i Januar 1893 meddelte (N. P. Jensen) mig, at han havde sagt Ja til en indtrængende Opfordring om at overtage Ledelsen af Bornholms Højskole, som man ville flytte til et nyt og bedre beliggende Sted. Men nu var hans Hustru kun villig til at gaa ind paa denne Plan, hvis de kunde faa mig med, som hun kendte og satte Pris paa. Hun vidste klart, hvor meget det kan betyde for en Højskole at have en Kvinde med i Arbejdet og Samlivet med Eleverne, og hun kendte Grænsen for sine Evner og

sit ret skrøbelige Helbred, navnlig Nerverne, der ofte trængte til ubetinget Ro for ikke at blive overbelastede”.

Nanna Ingerslev kendte intet til højskolen på det tidspunkt, skriver hun videre, og var betænkelig ved det, men i tillid til N. P. Jensens dømmekraft, når han tiltroede hende opgaven, gik hun ind på det. Og dermed var forstanderproblemet løst.

Den nye beliggenhed bestemmes

I maj måned holdt udvalget endnu et par møder samt et tredje med kautionisterne for lånet i Østermarie-skolen. På det tidspunkt er det tydeligt, at man helt havde afskrevet denne som en mulighed og alene samlede sig om at få etableret en ny skole ved Almindingen. (Afviklingen af den gamle skole vil blive omtalt længere fremme).

For at få truffet de endelige beslutninger indkaldte man så endnu engang alle aktietegnerne og garantierne (kautionisterne) til et møde den 30. maj på den gamle skole. Der kom ikke ret mange, men det hedder, at det efter længere drøftelser blev endeligt vedtaget at søge at få bygningen solgt, og at der skulle

opføres en ny skole ved Ekkodalen. På mødet var N. P. Jensen til stede og gav sit endelige tilsagn om at blive forstander fra november samme år.

Nogle få dage efter, den 4. juni, holdt udvalget endnu et møde i Almindingen, og ugen efter, den 13. juni, mødtes man så igen på Vallensgård, hvor N. P. Jensen og hans kone tilligemed Nanna Ingerslev også var til stede. Sidstnævnte fortæller følgende om det:

“En skøn Junidag stod saa N. P. Jensen og de gode Mænd paa Vallensgaards Marker lige overfor Ekkodalen og udpegede Stedet, hvor Skolen skulle bygges, medens Fru Jensen og jeg fra Landevejen saa ret betagne paa dem, der nu bestemte Pladsen for noget stort og betydningsfuldt”.

På det samme møde blev i øvrigt følgende besluttet (direkte citeret efter forhandlingsprotokollen):

1. At købe 1 Tdrld. Jord af Joh. Müller paa Vallensgaard, hvorpaa Skolen skal opføres. Man blev enig med Müller om en Pris af 500 Kr. for 1 Tdrld. Jord.

2. Tegning og overslag over en ny Højskolebygning, som var forelagt af Arkitekt Bidstrup i Rønne, blev man enige om at vedtage.

3. Det vedtoges at overdrage Opførelsen af den nye Højskolebygning til DHr. Mathias og Otto Bidstrup fra Rønne til Sum en af 15.000 Kr. For denne Sum paa tog DHr. sig at skaffe Skolen fuldt færdig forsynet med det nødvendige Inventar, for Ex. Elevsenge, Kakkellovne, Murgryde m.m., saaledes at den kan tages i Brug af Forstander Jensen til 1. Nov.

Valget af arkitekt og bygmester var utvivlsomt ikke tilfældigt. Mathias og Otto Bidstrup, som var fætre, hørte begge til de toneangivende af den grundtvigske kreds i Rønne, og de havde begge som unge været elever på Vejstrup Højskole på Fyn³.

Grundstensnedlæggelsen

Arbejdet med at opføre den nye højskole må være gået i gang straks efter, for allerede en måneds tid senere indbød man i bladene⁴ til grundstensnedlæggelse søndag den 16. juli kl. 3¹/₂.

Om denne begivenhed hedder det i Bornholms Tidendes referat⁵ (her gengivet lidt tillempet):

“Grundstenen til den nye Højskolebygning blev nedlagt i Gaar; men Murene ere allerede ret godt paa Vej. Der var ved nedlæggelsen mødt et Par Hundrede Mennesker.

Pastor Christensen, Rønne, havde imødekommet opfordringen til at nedlægge Grundstenen. Før Nedlæggelsen holdt han en Tale, hvorefter man sang en i Dagens Anledning forfattet Sang.

Derefter oplæste Pastor Christensen Grundstensdokumentet, der nedlagdes i Muren paa sædvanlig

Vis tilligemed en del andre Gjenstande (i en Glaskap-sel) og derefter lagde han Grundstenen oven paa, medens forstander Jensen og en af Bygningsentreprenørerne lagde hver sin Sten ved Siden af.

Fra Bygningen til Ekkodalen har Propr. Johannes Müller, Vallensgaard, udlagt en Gangsti, for at der kan blive en bekvem Adgang til den naturskønne Dal. Da første Del af Højtideligheden var afsluttet begav man sig ad denne Sti i Flok og Følge med Flag i Spidsen til Ekkodalen, hvor der var rejst en med Grønt og Flag smykket Talerstol, omkring hvilken der nu var lejret en god Del flere, end der var til Stede ved Grundstensnedlæggelsen.

Der blev nu aller først holdt en Tale af Forstander Jensen. (Endvidere talte Marius Jensen, Bodilsker, og referatet slutter med følgende):

Lærer Jensen, Aaker, takkede Forstander Jensen for det Offer, han bragte, ved at opgive en god og anerkendt Stilling for at overtage Højskolegjærnin-gen.

Mødet sluttede med Sangen: “Fremad er Verdens vilde Røst”. (En afskedssang af O. Arvesen. SAM).

Det skal lige bemærkes, at den omtalte sti til Ekkodalen ikke omfattede hele strækningen. Ifølge gamle kort var der i forvejen en mark- og skovvej det meste af vejen, som måske nok i dagens anledning er blevet ryddet. Men fra den såkaldte “frokoststen”, som i 1901 fik indhugget Christian den 9.s navnetræk, kan man endnu følge en “serpentersti” ned i selve Ekkodalen, hvor resterne af en muret Talerstol findes. Det må være denne sti, proprietær Johannes Müller som det væsentlige ved denne lejlighed har anlagt. Det sidste stykke er senere blevet forbedret med trapper, for allerede et par år efter skolens start begyndte man ved St. Hanstid at holde midsommermøder på dette sted, en tradition, som blev fastholdt helt til udbruddet af 2. verdenskrig.

Hvad referatet ikke har med er, at der i forbindelse med mødet i Ekkodalen holdtes en slags stiftende generalforsamling for det nye aktieselskab. Udvalgets formand, Markus Hansen, redegjorde for forløbet af hele sagen og meddelte, at der var sikret ca. 10.000 kr. i tegnede aktier at bygge skolen for samt tegnet ca. 1.200 kr. til det 3-årige bidrag til skolens drift. Derefter valgtes en bestyrelse for det nye selskab på ni medlemmer, hvoraf de syv var identiske med byggeudvalget. De to nye var gårdejer K. A. Klo, Bakkegård, Rutsker, og gårdejer Andreas Kjøller, Langedeby, Bodilsker. Disse to nyvalgte kunne se ud til at være valgt af geografiske hensyn; man har åbenbart ønsket at have bestyrelsen spredt så meget ud på øen som muligt. Bestyrelsen valgtes for ét år og bemyndigedes til at udarbejde vedtægter for selskabet, opkræve aktiebeløbene og de årlige bidrag, sørge

for udstedelse af aktiebreve og i øvrigt handle på aktieselskabets vegne.

Kredsen bag den nye skole

Byggeriet var godt i gang, og inden længe skulle "noget stort og betydningsfuldt" til at begynde. Med hensyn til finansieringen var målet for aktietegningen som nævnt at skaffe en aktiekapital på 10.000 kr. udmøntet i 200 aktier à 50 kr., og det blev også nået. Indtil 1. april 1894 blev der tegnet 158 aktier af i alt 87 personer. Heraf var de 12 også garanter (kautionister) for det omtalte sparekasselån.

Ved afviklingen af den gamle bygning blev der en nettogevinst på 2.100 kr., som tilfaldt det nye selskab. For dette beløb blev der udstedt godt 40 aktiebreve, som så blev tildelt de i alt 24 garanter. Med et par enkelte undtagelser fik de hver 2 aktier.

Men hvem var de mennesker, der stod bag foretagendet og var parat til at skyde penge i det, - og det endda beløb, som efter den tids forhold ikke var ubetydelige?

Det vil føre for vidt at nævne alle her, men bestyrelsen og nogle af de mest fremtrædende af de øvrige skal kort omtales.

Markus Peter Blem⁶, Engegård, Nylars, har allerede været omtalt et par gange i denne skildring. Han blev født på Værmelandsgård i Åker i 1848 og var altså 45 år, da skolen blev oprettet. Han havde som 17-årig været elev på Hindholm Højskole, og som 22-årig blev han som omtalt elev på det første vinterhold i Østermarie i 1870-71. I 1887 blev han som også omtalt formand for det genetablerede højskolesamfund. Han nævnes flere steder som den, der særlig lagde sig i selen for at få den nye højskole op at stå. Som den i kredsen, der ubetinget var mest offentligt kendt i kraft af, at han var folketingsmand og i øvrigt havde en mængde andre centrale tillidsposter, var han utvivlsomt også den, der bedst kunne det og havde den største gennemslagskraft. Dertil skildres han som jovial og optimistisk af væsen, en, der gerne ville i kontakt med folk. Han skød to aktier i den nye skole og fik to andre som garant. Til det 3-årige bidrag gav han 20 kr. pr. år. Blems kone, Julie, født Larsen, havde været elev på Grundtvigs Højskole, "Marie-lyst". De fik otte børn, hvoraf den ældste, Ludvig Blem, i 1890-91 havde været elev i Østermarie, bl.a. sammen med Martin Andersen (Nexø). Alle de andre undtagen én blev elever på den nye højskole, en søn og en datter allerede på de første to hold.

Hermann Blem⁷, Markus Blems yngre broder, var bestyrer af Bornholms Maskinfabrik i Rønne. Han blev født 1855 og var altså 38 i 1893. Han havde som

17-årig været elev på Vallekilde Højskole og blev 3 år senere elev på Høng Højskole. Han blev gift med Frida Müller fra Vallensgård, som også havde været elev på Vallekilde. De havde en datter, som senere blev elev på skolen. Hermann Blem skød hele fem aktier i skolen og ydede 30 kr. i 3-årigt bidrag.

Hans Anker⁸, Strangegård, Klemensker, hed oprindeligt Larsen til efternavn, men har på et tidspunkt strøget det. Han blev født 1852, og var altså 41 år. Han havde omkring 1870 været elev på Vallekilde Højskole; en ældre broder var elev på højskolen på Pæregård og senere også på Vallekilde, og en yngre søster var senere elev i Østermarie. Tre andre søstre har formodentlig også været på højskole; vi ved blot ikke hvor.

Hans Anker havde som ganske ung overtaget gården efter faderen, der var død ret tidligt. Han blev senere gift med en pige fra Sjælland, Ane Sofie, født Pedersen, og de fik efterhånden ni børn, hvoraf de to dog døde som små. De syv andre blev alle elever på Bornholms Højskole. Hans Anker skød 2 aktier i skolen og gav 10 kr. til det 3-årige bidrag.

Anthøn Jensen Kjølner⁹, Ellesgård, Østermarie, havde overtaget gården efter sin fader. Han blev født 1856 og var altså 37 år. Han havde som 16-årig været elev i Østermarie 1872-73 og var senere i nogen tid lærer i husflid. Han blev i mange år medlem af Østermarie sogneråd og Bornholms amtsråd foruden, at han havde flere andre tillidsposter. Han ser ud til at have været en af de centrale skikkelser i det selskab, som købte den gamle højskole til brugsforening. Som garant for det omtalte lån fik han én aktie uden indbetaling af beløbet.

Mogens Peter Ipsen¹⁰, som var hjulmager i Åkirkeby, blev født 1826 og var med sine 67 år bestyrelsens alderspræsident. Han havde også været med helt fra den første begyndelse, idet han som tidligere omtalt også var med i bestyrelsen i Åkirkeby i 1856 - som altså ikke fik noget hverv at udføre. Senere var han også med i det genrejste højskolesamfund og var ligeledes garant for sparekasselånet. Som sådan fik han ligesom de andre 2 aktier i den nye skole.

Anders Espersen Due¹¹, til daglig kaldet Esper Due, St. Myregård, Pedersker, blev født 1847 og var således 46 år. Han havde som ung været elev på Hindholm Højskole, og han nævnes tidligt som en af den grundtvigske bevægelses faste støtter. Han blev således den første formand for den grundtvigske frimenighed, der dannedes året efter, at højskolen blev bygget. Han bidrog med en enkelt aktie og fik også 2

Aktiebrev i Aktieselskabet "Bornholms Højskole"

BESTYRELSEN

for

Aktieselskabet

„Bornholms Højskole”

erklærer herved, at

hans Sjæle H. A. Mø., Bakkegaard i Røstebæk...

eller den, til hvem dette Aktiebrev berøgt overdrages, er
Deltager i bemeldte Selskab i Overensstemmelse med dets
Love for et Beløb af

Halvtredsindstyve Kroner.

Den 30te November 1893.

Markus Hansen. *H. Blom*. *M. P. Blom*
A. J. Kjoller. *H. P. Ipsen*. *A. Kjoller*
G. Due. *Hans Andersen*. *M. Blom*

som garant. Til det 3-årige bidrag gav han 20 kr. To sønner blev senere elever på skolen, den ene på det første hold samme år.

Markus Hansen¹², St. Duegård, Åker, har også været omtalt tidligere, idet han var elev begge vintre på skolen i Åkirkeby 1856-58. Han blev født 1841 og var 52 år. Efter den gamle bornholmske arveret blev han formelt ejer af sin fødegård allerede som 4-årig, da hans fader da døde, men han overtog den dog først reelt mange år senere. Han var med som aktietegner til projektet i Åker i 1867, som ikke blev til noget, og senere var han også garant for skolen i Østermarie.

Han skød 3 aktier i den nye skole og fik yderligere 2 som garant. Til det 3-årige bidrag gav han 25 kr. Markus Hansen var gift med en datter fra Fynergård i Knudsker, Antonette Munch. De fik tolv børn, hvoraf fem dog døde som små. Af de syv andre blev fire elever på skolen, heraf en søn på det første hold og to døtre på det andet sommerhold 1895.

Markus Hansen blev som tidligere nævnt formand for byggeudvalget og fortsatte som formand for bestyrelsen. Det var han helt til 1910. Han karakteriseres som en rolig og besindig mand. Modsat Markus Blem, der optimistisk og begejstret kunne agitere for skolen og få folk til at punge ud, har den mere afdæmpede og nøgterne Markus Hansen nok i højere grad været den, der bagefter har fået alle de praktiske ting på plads, og på den måde har de sikkert suppleret hinanden godt.

Ved det egentlige bestyrelsesvalg kom der som nævnt to mere til.

Klaus Andreas Klo¹³, Bakkegård, senere Hyldegård, Rutsker, blev født 1860 og var med sine 33 år den yngste. Han var året før blevet gift med Anna Volquartz, som i 1891 nævnes som lærerinde på højskolen i Østermarie. De fik syv børn, hvoraf den ældste søn blev elev på Frederiksborg Højskole, mens de andre seks, tre sønner og tre døtre, alle blev elever på Bornholms Højskole i tiden 1913-21. K. A. Klo bidrog med 2 aktier og et 3-årigt bidrag på 15 kr.

Andreas Kjøller¹⁴, Langedeby, Bodilsker, blev født på 23. slg. Langedebygård i 1852 og var altså 41 år. Han blev gift med Julie Petrea Ipsen fra Pedersker og overtog fødegården. Han bidrog med 2 aktier og 6 kr. til det 3-årige bidrag. En datter, Maren Petrea Kjøller blev elev 1897 og overtog senere sammen med sin mand, Hans Kofoed Jacobsen, gården.

Af de 87 nye aktionærer havde 47 tegnet sig for en enkelt aktie, og 27 havde tegnet sig for 2. De resterende 13 havde tegnet sig for 3 eller flere aktier, i alt 57.

Disse 13 personer var foruden Markus Hansen og Hermann Blem fra bestyrelsen følgende:

Bygningens arkitekt, Mathias Bidstrup, der som nævnt havde været elev på Vejstrup Højskole; han bidrog med 5 aktier. To døtre blev senere elever. Endvidere stenværksejer A. P. Brodersen, som bidrog med 5 aktier plus 2 som garant; boghandler Hans Colberg, 4 aktier; fabriksbestyrer Peter Bidstrup, 4 aktier; regnskabsfører Karl Bidstrup, 4 aktier. Disse fem var alle fra Rønne.

Fra andre steder var der gårdejer Kristian Kofoed, Kofoedgård, Klemensker, som bidrog med 5 aktier. To døtre var senere elever.

Gårdejer Hans Sonne, Grubbegård, Pedersker, bidrog med 4 aktier. En søn og en datter blev senere elever.

Gårdejer Hans Peter Kofoed, St. Bakkegård, Åker, spenderede 4 aktier og fik yderligere 2 som garant. Han havde som ung også været med som aktietegner i 1867. Hans yngste søn, Ole Kofoed, var elev i Østermarie 1889-90 sammen med Martin Andersen (Nexø) og igen på den nye højskole 1894-95, og i alt fem børnebørn blev senere elever.

Gårdejer Niels Christian Nielsen, Stangegård, Åker, bidrog med 4 aktier. To sønner af ham, ved vi, havde været elever i Østermarie, den yngste, Jens Theodor Nielsen, ligesom ovennævnte Ole Kofoed også i 1889-90, og igen på den nye højskole i 1895-96. Hele 15 børnebørn blev senere elever.

Købmand Hans Conrad Kofoed, Åkirkeby, som for øvrigt var svoger til de to sidstnævnte, bidrog med 4 aktier. Også han havde været med, da man forsøgte i 1867.

Endelig skal nævnes Peter Blem, Værmelandsgård, Åker. Det kan imidlertid ikke afgøres, om det er faderen eller en broder til Markus og Hermann Blem; mest sandsynligt dog nok faderen. Han bidrog med hele 6 aktier foruden, at han fik 2 som garant.

Men også i denne henseende er der naturligvis andet end selve beløbets størrelse, der har betydning. Den økonomiske formåen har nu engang været meget forskellig, og hvis vi kendte noget til alle aktionærerne, ville sikkert flere af de små også fortjene at nævnes. En enkelt kender vi dog lidt til. Det er Karen Holm, som var værtinde på højskolehjemmet i Rønne. Hun har givetvis ikke haft de store penge at rutte med, men bidrog alligevel med 1 aktie. Kort forinden havde hun hjulpet Martin Andersen Nexø med at finansiere sine ophold på Askov Højskole.

En anden, som skal nævnes her, og som vi skal høre meget om senere, er Julius Svendsen. Han var en ung mand på 25 år, der stod for at skulle etablere sig, men han skød 2 aktier i skolen og blev fra januar 1894 elev på skolen i 3 måneder. Han havde sandsynligvis været elev på en anden højskole før.

Afviklingen af den gamle skolebygning

Efter den milepæl i forløbet, som grundstensnælggelsen må siges at være, kunne man så blot afvente, at byggeriet blev færdigt. Det ser ud til, at det er skredet planmæssigt frem, og i midten af oktober stod det færdigt til aflevering.

Men inden da ser det ud til, at man var nået til vejs ende med afviklingen af den gamle højskolebygning. Forløbet af denne og de nærmere omstændigheder bagved fremgår ganske vist ikke klart, men et sandsynligt billede er det dog muligt at danne sig.

Efter at man i løbet af foråret havde bestemt sig for at begynde et nyt sted, besluttedes det som tidligere omtalt at prøve at få bygningen solgt. Det skulle ske ved, at man købte den af Alfred Foverskov for 12.500 kr. og derefter søgte at videresælge den, eller - hvis dette ikke lykkedes - simpelthen at rive den ned. Dette bestemtes på mødet den 30. maj, men fra mødet 14 dage senere, den 13. juni, nævnes det imidlertid, at udvalget havde solgt bygningen til Chr. Hansen og A. J. Kjøller, begge Østermarie, for en købesum af 9.000 kr. I en kort omtale i Bornholms Tidende¹⁵ nævnes et selskab, som ville bruge den til brugsforenings- og forsamlingslokale, og de to mænd har givetvis repræsenteret dette selskab. (De hørte også begge til højskolens faste støtter, idet de næppe kan have været andre end Anthon Kjøller, Ellesgård, og Christian Hansen, Risegård). Hvordan det forholder sig med forskellen mellem de nævnte to beløb, fremgår ikke, men det er nok mest sandsynligt, at Foverskov har måttet gå ned i pris.

I et referat af et bestyrelsesmøde den 7. september hedder det, at formanden, Markus Hansen, blev bemyndiget til at modtage 4.000 kr. af Kjøller og Hansen for den gamle bygning imod, at han foranstaltede, at sparekasselånet blev indbetalt af kautionisterne, og at et skadesløsbrev udstedt af Foverskov blev kvitteret. I regnskabet for den nye skoles etablering optræder den 17. oktober følgende indtægtspost: Indkommet i Aktier ved Salg af Østermarie Højskole, Kr. 2.100.

Disse penge gik med det samme videre som afdrag til bygmesteren, men af en enkelt bemærkning i et referat og af aktieregnskabet kan vi slutte, at der for dette beløb er udstedt et tilsvarende antal aktiebrev til kautionisterne, hvoraf de fleste som tidligere omtalt fik 2 hver. Senere blev der på samme måde udstedt yderligere 4 breve til tre personer, uden at beløbet var indbetalt.

Det sandsynlige forløb bag disse ufuldstændige oplysninger kan være følgende:

Det nye selskab i Østermarie har tilbudt at købe bygningen for i alt 9.000 kr. således, at 4.000 kr. betales kontant, og at man overtog 5.000 kr. af sparekas-

selånet. Det må Foverskov så have accepteret. Som mellemhandler indkasserede aktieselskabet for den nye højskole de 4.000 kr. og lod kautionisterne indfri de resterende 2.000 kr. af lånet plus de påløbne renter, formodentlig svarende til de 2.100 kr., der er bogført. Til gengæld for denne ydelse fik de så udstedt de omtalte aktiebrev.

Tilbage til Foverskov var der således 1.900 kr.

Det skal understreges, at det skildrede forløb beror på gætteri, men det forekommer at være det mest sandsynlige.

Den store taber i hele denne sag var uden tvivl Foverskov. På den anden side var der heller ingen vindere. Selskabet, som købte bygningen, og som måske kun har bestået af de omtalte to mænd, har givetvis også løbet en betydelig risiko ved overtage bygningen. Selvom de hørte til højskolens faste støtter, kan det derfor ikke undre, at der ikke oveni blev råd til også at skyde aktier i den nye skole. Anthon Kjøller fik dog tilkendt en enkelt aktie, således at han som lovformeligt medlem kunne fortsætte i bestyrelsen.

Højskolen ved Ekkodalen færdig

“Løverdagen den 21. Oktober 1893 afholdt Bestyrelsen for Aktieselskabet Bornholms Højskole et Møde paa Højskolen.

Højskolebygningerne, der nu ere færdige efter Kontrakten, afleveredes af Bidstrups Byggeforretning i Rønne. Bestyrelsen overtog Bygningerne med Erkjendelse af, at Arbejdet var udført tilfredsstillende, smukt og godt”.

Hvordan var så denne bygning, som man knyttede så mange og store forventninger til?

Ja, i hovedsagen står den jo endnu, så alene det kan give et godt indtryk. Der er dog bygget så meget til og lavet så meget om undervejs, at man er nødt til at dykke langt ned i kilderne for at danne sig et nogenlunde fuldstændigt billede, og endda er der en del, der ikke lader sig klarlægge.

Vi er så heldige, at der er bevaret en plan over grunden og bygningerne, som en elev, Alfred Pedersen fra Allinge, i vinteren 1903-04 har lavet som opgave i landmåling. Denne plan suppleres naturligvis godt af nogle senere matrikelkort.

Desuden er der bevaret to fotografier af bygningerne fra omkring 1900, som gengives her på disse sider.

Derudover har vi en grundplan over selve bygningen med dens daværende indretning i stueetagen. Den er lavet af en elev fra 1890-erne, Hans Markusen, som 40 år senere har tegnet den efter hukommelsen. Den stemmer derfor ikke i alle detaljer overens med de faktiske forhold, men sammenholdt med

bygningerne, som de er nu, er det dog muligt at rekonstruere det væsentlige.

Bygningen - en Tors-hammer

Som det fremgår af såvel fotografierne som den rekonstruerede grundplan, består bygningen af en hovedfløj med en tværføj på midten, altså med form som et stort T - eller en torshammer, hvor hovedfløjen var selve hammeren, mens sidefløjen var skaffet.

Denne form skyldes efter sigende, at det var Kristen Kolds højskole i Dalum, som dannede forbillede for den. Da han oprettede sin tredje højskole i Dalum og byggede en ny skolebygning helt fra grunden, lod han denne udforme på den måde¹⁶. "Hammeren" indeholdt skolestuer i stueetagen, spisesal i en højtliggende kælder nedenunder og fælles sovesal i loftsetagen. I "skaffet" var der køkken og forstanderbolig samt forskelligt andet. Og da Kristen Kold som bekendt blev et af de store forbilleder for den danske højskoles videre udformning, blev hans bygning det også en del steder - på den nye Bornholms Højskole dog tilpasset en lidt senere tids forhold og ønsker.

Den rekonstruerede grundplan viser hovedbygningens stueetage med forstanderbolig, skolestuer o.a. og sidefløjens højtliggende kælderetage med spiseetage, køkken m.v. Som et fodstykke til T-et ligger så det lave udhus, som for størstedelen var hestestald.

På hovedfløjens overetage var der som også nu elevværelser, og som enhver, der kender bygningerne ved, var der i hele sidefløjens overetage en gymnastiksal - eller foredragssal, som den oftere kaldes i kildematerialet. Det var jo som sådan, folk udefra oplevede den, når de kom til de offentlige møder, som dengang betragtedes som en meget væsentlig del af en højskoles virksomhed. Dette forklarer også, hvad der i dag umiddelbart kan vække undren: den store hestestald. Man kan sige, at den simpelthen var den tids parkeringsplads. Den er formodentlig udslag af en anden erfaring, man havde gjort i Østermarietiden. Det hedder flere steder om denne hestestald, at den kunne rumme 60 heste, og efter en senere flytning og udvidelse 100, men det er åbenbart også blot udtryk for et stort antal. Der skal i hvert fald ikke megen opmåling og beregning til for at finde ud af, at det ikke kan have været mere end 25-30 i første omgang, og måske 40 efter udvidelsen. Den viste sig da også snart at være for lille, også efter udvidelsen. Det gjaldt især, når der var de store, traditionsrige efterårsmøder.

Som det kan ses af billederne, blev bygningens nederste dele bygget i mursten, mens de øverste dele blev bygget helt i træ. På gamle elevbilleder kan man se, at der har været en del dekorative elementer i træværket, udskårne vinduesudhæng, zig-zag-møn-

stre o.lign. Ved gymnastiksalens restaurering i begyndelsen af 1980-erne genskabte man det, der endnu var tilbage af dette, men ellers er det forsvundet ved senere ombygninger.

Gymnastiksalen og Store Skolestue (nu: lille skolestue), er de rum, hvor der i tidens løb er sket mindst forandringer. Skolestuen er engang blevet forkortet med knap 1 meter, og sidst er en dør sløjfet, men ellers er der ikke sket forandringer. Gymnastiksalen fremtræder bortset fra nyt gulv og ny forscene i det store og hele uændret.

Men ellers er der som nævnt lavet meget om undervejs, og med hensyn til forstanderboligen og køkkenafdelingen er der en del detaljer i grundplanen, som er usikre.

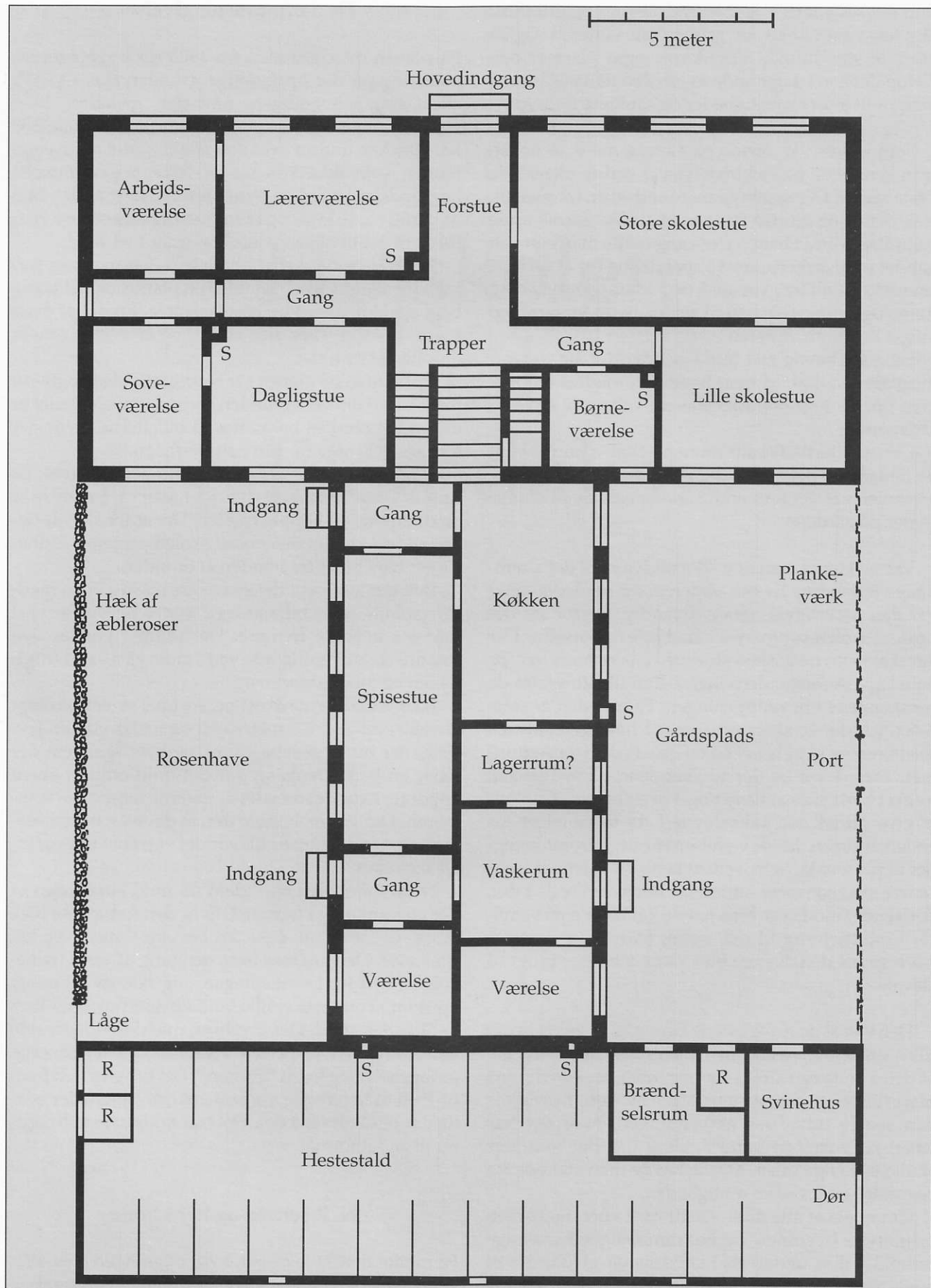
I hovedbygningens overetage fandtes som nævnt elevværelserne. Vi ved ikke præcis, hvor mange der var, for de var lidt forskellige af størrelse, men formodentlig 12-14. De fleste angives af have haft 4 senge, et enkelt skulle have haft 5, og så var der nogle enkelte mindre med 2 eller 3 senge. Dertil var der et vaske- rum og et par oplagsrum ud mod gymnastiksalen, hvor der ingen vinduer kunne være.

Der var også værelser ud mod gavlene, og derfor kan man forstå, at midtergangen var meget skummel. Den har formodentlig kun fået lys fra et par små ovenlysvinduer. Man kan forstå, at alle værelserne havde navne, men det er kun nogle få, der har overlevet i erindringen. Det, der vendte ud mod den østre gavl hed "Morgengry", hvad der må siges at være meget passende. Andre navne, der kendes er "Valhal", "Kongedybet" og "Nordpolen", som kan være et øgenavn, fordi der har været koldt. "Fremtid" og "Lærkereden" er muligvis også navne på et par værelser. Et værelse fik langt senere af uransagelige grunde øgenavnet "polakkasernen", og det navn gik i hvert fald om vinteren i arv fra det ene hold til det andet i en række år.

En detalje, som ikke kan ses af grundplanen, er, at der under børneværelset og Lille skolestue var dybere kælderrum til opbevaring af madvarer. Ved en senere modernisering blev en del af det fyrrum.

Udhuset mod syd var bygget helt i træ. Som angivet bestod det meste af den omtalte hestestald, men

Grundplan over den nye højskolebygning. Udover betegnelserne på lokaler m.v. på selve planen angiver S skorstenen og R står for retrader. Planen er forsøgt rekonstrueret på grundlag af opmålingerne af bygningerne, som de er nu, sammenholdt med gamle billeder af dem. Som grundlag indgår også Hans Markussens skitse i hans erindringer, der som nævnt i teksten dog er temmelig upræcis. På grund af dette og flere senere ombygninger er der derfor mange detaljer, der er usikre. Det gælder især i forstanderboligen og i den østlige side af tværføjen med køkkenet og de dertil hørende rum.

som det ses var der også brændselsrum og grisehus. Der har været koldt for grisene om vinteren. Og så var "de små huse", retiraderne, også placeret dér. Netop det kan i dag minde os om den tids vilkår med hensyn til bekvemmeligheder og sanitære forhold.

Som elever var varme på værelserne ikke noget, man kendte til, og elektrisk lys var endnu ukendt de fleste steder. Der skulle gå mere end 30 år, før man fik elektricitet, og næsten 50 år før man fik centralvarme og indlagt vand i haner. Dengang måtte man bære alt vandet op i vaskerummet i spande, og for at forrette sin nødtørft måtte man altså ned ad trapperne, ud ad døren og bevæge sig hen til steder, hvor der også var meget koldt om vinteren.

Sengene havde fast bund af brædder, og det var mest almindeligt, at man havde en madras stoppet med hø. De bornholmske elever skulle selv have en sådan med.

Det var imidlertid altså sammen noget, man var vant til. Sådan var det simpelthen, hvor man kom fra, og på skolen var det formentlig endda bedre end mange steder på gårdene.

Varme kunne man dog ikke undvære til det almindelige indendørs liv om vinteren, og til madlavning var den naturligvis også nødvendig. Derfor ses det også, at skolen var forsynet med hele 6 skorstene. Der var kakkelovne i skolestuerne, i lærerværelset og naturligvis i forstanderboligen, som fik aftræk fra de tre skorstene i hovedbygningen. På østsiden af sidefløjen var der én skorsten, som må have givet aftræk til et komfur i køkkenet og en gruekedel i vaskerummet. Derudover er der to skorstene på sydgavlen, hvilket kan synes at være noget af en luksus. De skulle give aftræk for kakkelovne i de to værelser for enden af fløjen. Disse værelser var utvivlsomt beregnet til personale, og vi ved, at lærer H. P. Jensen (som senere skal nærmere omtales) i nogle år boede i det, der vender mod vest. Han havde kakkelovn på værelset i modsætning til det andet, hvor man synes at have sparet den. Senere blev disse værelser brugt til elever.

Den ene af de to skorstene kunne have været brugt til en kakkelovn i salen, men der er intet, der tyder på, at den kunne opvarmes fra begyndelsen. I øvrigt må placeringen af skorstenene siges at være heldig for den senere udvidelse af bygningen, hvor det har været ret enkelt at sætte fløjddøre i til det rum, der skulle forlænge salen. Måske havde man allerede fra begyndelsen forudset muligheden.

Om nogle af alle disse - målt med vore dages alen primitive - bygnings- og bekvemmelighedsmæssige forhold, vil vi undervejs i skildringen give ordet til nogle af dem, der selv har oplevet det som elever.

De nærmeste omgivelser

På planen over grunden fra 1903 ses bygningernes placering på det oprindelige grundstykke. Opmålt efter originaltegningen omfatter grunden med vejstrækningen ret nøjagtigt 1 tønde land eller ca. 0,55 ha. Man kan undres over den lille flig i det nordvestre hjørne, som ikke kan ses at have nogensomhelst begrundelse i hverken terrænforhold eller andet. Den omfatter ca. 40 kvm. og er formentlig blot en justering for at få det til at passe med nøjagtig 1 td. land.

Tæt inden for skellet og langs vejen har man formentlig allerede fra begyndelsen plantet en del træer, bøg, eg, elm, ahorn og hestekastanie. En del af disse træer, 12-14 stykker, står endnu og er derfor ganske anselige af størrelse.

Signaturen på planen ser i øvrigt ud til at angive et hegn rundt om hele grunden, hvor der nogle steder er angivet låger. Det bekræftes af billederne, hvor der kan ses dele af et ca. 1 m højt trådhegn.

Nogle få meter øst for bygningen angives en brønd. Den var ikke ret dyb, idet man ca. 3 m nede er stødt direkte på klippegrunden. Der er for så vidt stadig en brønd, idet den ene af skolens senere vandboringer blev boret fra bunden af brønden.

Det, der angives i det sydvestre hjørne, er en møddingsplads, som blev anlagt senere og derfor skal omtales længere fremme. Det samme gælder den mindre staldbygning ude ved landevejen samt frugthaven og forsøgsmarken.

Ikke ret langt nordvest og vest for skolen skråner terrænet ret brat 2-3 meter ned og flader ud i en lavning, der nu er skovbevokset, og hvor igennem der løber en bæk. Dengang var det imidlertid et åbent engdrag, hvor det nævnes at pigerne legede om sommeren. Om vinteren skete det, at det blev oversvømmet, og når det så frøs til, var det velegnet til eventuelt skøjteløb.

Nord for skolen og videre ud mod landevejen er der en sænkning i terrænet, hvor den førnævnte bæk løber, og som nu også er bevokset med ret høj trævækst. Den angives også dengang at være træbevokset. Syd for bevoksningen - og kun ca. 40 meter nord for skolen - lå et lille landarbejderhus, som hørte til Vallensgård. Der boede en midaldrende kvinde ved navn Oliva Jespersen. Huset blev senere overtaget af skolen og kaldt "Hytten". Det brugtes helt frem til 1960 til lærerbolig, og ved enkelte lejligheder boede der også elever i det. Det står endnu, men bruges nu til andet formål.

N. P. Jensen og hans kone

På mødet den 21. oktober, hvor bygningen blev afleveret, blev den endelige kontrakt mellem bestyrelsen

og N. P. Jensen også underskrevet. Det nærmere indhold kender vi ikke andet til end, at den lød på tre år og i første omgang synes at have været en ret almindelig ansættelseskontrakt. Han skulle have udbetalt 1.000 kr. af de indsamlede midler pr. år, men selve driftsøkonomien ser ellers ud til at have været hans sag. 1854

Niels Peter Jensen¹⁷ blev født den 7. november på et husmandssted i Høve i nærheden af Skælskør. Hans fader døde, da han var fire år gammel, men det lykkedes moderen at få givet ham en god skoleuddannelse. 15 år gammel blev han elev på Hindholm Højskole, hvor grundlaget for hans senere engagement i højskolen utvivlsomt er lagt. Senere kom han med støtte fra forskellig side på Blågårds Seminarium og tog lærereksamen derfra i 1876.

Han blev gift med Sara Marie Charlotte Lea Wulff, som var af jødisk afstamning, født 1855 og datter af en værkfører Jacob Wulff. De fik fem børn, to døtre og tre sønner.

Det hedder om N. P. Jensen, at meget af hans uddannelse var foregået ved selvstudier, og at det fortsatte han stadig med. Han foretog studierejser til Norge, England, Amerika m.m. for stadig at dygtiggøre sig. I 1877-86 var han skolebestyrer i Løgstør og kom derefter til Neksø som bestyrer af den derværende realskole. Derfra var det så, han i 1893 blev hentet til den nye højskole ved Almindingen, som han var leder af i 7½ år, frem til vinterskolens slutning 1901. I 1915 vendte han tilbage til Bornholm og ledede nogle år Åkirkeby Realskole.

En elev fra de første år, den førnævnte Hans Markussen, som vi længere fremme skal vende meget tilbage til, karakteriserer N. P. Jensen som "en velbega- vet og flittig Mand, der gik helt op i sit Skolearbejde". Han fortæller videre, at "han havde ikke Sangstemme og kunde saaledes ikke søge ret mange Lærerstillin-

N. P. Jensen og fru Sara Charlotte Jensen. Billederne er udsnit af elevbilleder fra henholdsvis vinteren 1898-99 og sommeren 1899.

ger paa Landet, men han sørgede for i Stedet at faa lært Sprog og skaffe sig udvidede Kundskaber, mens han var i København som ung Lærer". Han var åbenbart mest alvorsmenneske. I en helt anden forbindelse bemærker Markussen, at "Morsomheder indlod han sig sjældent paa, ... dog husker jeg et Par Gange, at han morede sig over noget, R. P. og jeg lavede i Fællesskab". (R. P., Rønne Petersen, var en lærer, som er beskrevet som noget af en spasmager).

Det er blevet sagt om N. P. Jensen, at han - foruden sin omfattende viden i øvrigt - var dybt indlevet i den danske romantik, kendte og forstod dens mænd, fra Oehlenschläger og Ingemann til Heiberg og H. C. Andersen. Hans egne digte forekommer at bære præg af denne indlevelse. Men det hedder også, at i Grundtvigs folkelige tanker var han ikke egentlig indlevet. Med andre ord: rigtig grundtvigianer var han ikke. Når han alligevel efter gamle Johan Bøgeskovs mening virkelig kunne holde højskole for ungdommen, så skyldtes det hans "poetiske livssyn". Det skulle have gennemtrængt hele hans væsen og sat sit stærke præg på al hans undervisning. I denne betjente han sig ikke af ydre virkemidler som begejstret tale eller megen gestikulation. Det hedder, at hans taleform var jævn og rolig, men før man vidste af det, var man "indspundet i et fortryllesens net". Det skulle især have gjaldt hans kvindelige tilhørere¹⁸.

En person, som allerede tidligt blev en central skikkelse i højskolernes daglige liv, var "højskolemoderen", forstanderens kone. I N. P. Jensens tid var dette forhold ikke ideelt, fordi hans kone ikke egnede sig til denne position. Nanna Ingerslev omtaler, som vi har set, fru Jensen meget nænsomt og fremhæver i anden forbindelse hendes kvaliteter, specielt i forhold til pigerne. Når det gjaldt sang og leg lørdag aften, som H. P. Jensen var glimrende til at føre an i, så kunne fru Jensen også være med, "saa ungdommelig som nogen og venligt forstaaende over for de unge, saa de blev glade ved hende og fik Tillid til hende". Og "Naar de med deres Haandarbejder sad hos hende i den lille solbeskinnede Have paa Skolens Sydside, da kunde hun tale med dem ud fra sit ejendommelige Sjæleliv med de rene klare Linjer, præget af det bedste i hendes Oprindelse af ren Levistamme. Dette at høre til det udvalgte Folk med de store Forjættelser, kunde forlene hende med en vis Rankhed, som var uimodstaaelig".

Denne skildring er nu nok noget idealiseret. I hvert fald ser det ud til, at forholdet til de unge mænd generelt har været anderledes. Af mundtlige overleveringer¹⁹ kan man forstå, at de kunne føle sig pinligt berørt af, hvad hun somme tider sagde eller gjorde, men på den anden side nænnede de heller ikke at hænge hende ud på nogen måde, men lod diskret som ingenting.

Indvielsen

Den 3. november begyndte man så højskolevirksomheden på det nye sted, og det blev markeret med en stor åbnings- og indvielsesfest. Ifølge referat i Bornholms Tidende²⁰ var der allerede fra morgenstunden stærk tilstrømning af vogne, og mange måtte søge plads til hestene omkring i nabolaget.

Selve mødet begyndte kl. 11, hvor man samledes i salen. Den var nærmest helt fuld, men dog ikke mere end der var siddepladser til de fleste. Efter velkomst og sang talte pastor F. V. Christensen, Rønne. Derefter var der pause et par timer, hvor man spiste, og aktieselskabet holdt endnu en generalforsamling. Kl. 2 samledes man så igen i salen, men nu var der så stuvende fuldt, at mange ikke kunne komme længere end i gangene nedenfor. Der var altså fyldt til trængsel, og mange måtte stå op, men det skulle man komme til at opleve adskillige gange siden.

Ved denne del af mødet talte først Marius Jensen og derefter N. P. Jensen. Hans tale lyder i det kortfattede referat som følger:

“Aller først en Tak til alle de gode Mennesker, som ere komne mig i Møde og have til Vejebragt denne Skole, hvormed de have glædet mig saa meget. Jeg kan ikke nævne de enkelte, men jeg kan samle alt, hvad jeg vil sige, i dette ene: Tag det eneste, jeg har at give igen: min Kjærlighed! Trier har fortalt, at da han en Gang havde fortalt sine Elever en Historie, som han selv var stærkt optaget af, og som han var overbevist om ogsaa havde grebet Tilhørerne, spurgte han: Hvad giver I mig nu for dette? Da svarede en alvorlig Jyde: Vi giver Dem vor Kjærlighed! Det er ogsaa det eneste, som jeg har at byde alle de gode Mennesker.

Taleren meddelte nu nogle personlige Oplevelser, der havde fremmet hos ham den Overbevisning, at i den danske Folkehøjskole laa der en Opgave og en Virksomhed for ham. Det havde i 20 Aar staaet for ham, siden han selv var paa Højskole, og det dog en, der langt fra besvarede alle de Spørgsmaal, der var oppe i ham, at det maatte være dejligt at komme til at virke i den danske Folkehøjskole. Som Jakob først fik Lea og i syv Aar maatte tjene for Rakel, som han elskede, saaledes havde Taleren hidtil havt en Gjærning, som han vel holdt af, men som ikke tiltalte ham saaledes som den Gjærning, hvorved nu hans Ungdomsdrømme naaede deres Opfyldelse. Der slog mig i Møde en Stemning, som bragte Tryghed over mig, saa jeg ikke længere frygtede, og jeg kan nu begynde denne Gjærning i Tro. Her er mødt Elever i et meget større Antal, end vi turde haabe, og de er mødt her med glade Ansigter, saa jeg er kommet til at holde af dem. I Dag begynder vi med Fest, i Morgen tager vi fat paa Arbejdet. Naar jeg maaler min egen Kraft, er

det smaat, men naar jeg ser hen til ham, som giver Kraft, har jeg Mod til dette”.

Efter Jensens tale var der et lille indlæg om Kristen Kold af redaktør Stenbæk, Rønne, og derefter talte som den sidste Johan Bøgeskov, Østermarie.

Lærere den første tid

Af lærerkræfter på skolen i den første tid var der foruden N. P. Jensen de allerede nævnte Nanna Ingerslev og H. P. Jensen.

Nanna Ingerslev var datter af en læge i Præstø, født 31. oktober 1865 og altså lige fyldt 28 år, da skolen begyndte. Hun blev som ung pige uddannet på Nathalie Zahles skole i København og kom derefter som privatlærerinde til Bodilsker præstegård²¹. Efterhånden fik hun også undervisning på realskolen i Neksø, og efter nogen tid blev hun fast knyttet til den og boede privat hos N. P. Jensen. Herfra kom hun som omtalt med til højskolen.

Nanna Ingerslev. Udsnit af elevbillede af det første elevhold.

H. P. Jensen. Udsnit af elevbillede fra 1897-98.

Hans Peter Jensen²² blev født i Rønne den 9. juli 1866 som søn af en fisker, men han blev tidligt forældreløs. Han blev uddannet kontorist og arbejdede som sådan på amtsstuen i Rønne og i Skanderborg. Formentlig tilskyndet af stenværksejer A. P. Brodersen, som nærmest havde adopteret ham, blev han elev på Askov Højskole. Hjemvendt til Bornholm blev han ansat på “De forenede

Granitbrud”, som Brodersen var ejer af, men da Bornholms Højskole åbnede, blev han dels elev, dels lærer, selvom han altså ikke havde nogen egentlig pædagogisk uddannelse. Han fortsatte som lærer i ca. 5 år.

Mathea Erthmann er en anden lærerinde, som nævnes fra den første tid. Hun var fra Neksø, født 12. Oktober 1874. Hun havde udelukkende børneskolen og fortsættelsesklassen og er formentlig først blevet ansat, da den sidstnævnte blev oprettet. (Omtales senere).

Skolevirksomheden de første år

Efter festlighederne ved indvielsen kunne den daglige højskolevirksomhed så begynde med den første vinterskole. På dette tidspunkt var det forlængst blevet fast praksis på højskolerne at holde skole i 5 måneder for mænd om vinteren og 3 måneders skole

for piger om sommeren. Og begyndelsesdatoerne var efterhånden blevet den 3. november og den 3. maj.

Sådan var det også fra første begyndelse på den nye højskole, og det mønster blev fastholdt i mange år frem.

Ifølge referaterne fra indvielsen var der mødt 21 elever, men flere var i vente. Af elevprotokollen kan vi se, at de snart efter kom op på 24. Til december kom 2 mere og til januar 5 mere, så der i alt blev 31. Endelig kom der endnu én til februar, men samtidig rejste en anden, så antallet blev stadig det samme. Af de 31 var den ene dog den omtalte H. P. Jensen.

10 af eleverne kom fra Åker og Åkirkeby; resten kom spredt fra hele øen. Alle undtagen to var landmandssønner, de fleste fra gårde og kun nogle enkel-

Den nye højskoles første hold vinteren 1893-94 med N. P. Jensen og hans kone i tredje række i midten. Damen, der står op længst til venstre, er Oliva Jespersen, som boede i "Hytten". Siddende foran hende lidt til højre H. P. Jensen. Nanna Ingerslev ses siddende til højre. Til højre for H. P. Jensen i samme række sidder Adolf Hansen, Palmegård, Vestermarie, som med sine 14 år var højskoleholdets yngste. Den ældste var Hans Chr. Petersen, som var 32 år, men han kan ikke udpeges med sikkerhed. Nr. 5 fra højre i bageste række, lidt til højre for døren, skulle være Nikolaj Julius Svendsen, senere gårdejer på Ll. Munkegård, Åker. Han blev den første formand for elevforeningen og senere formand for skolens bestyrelse. I forreste række sidder nogle af børnene i børneskolen. Drengen i midten kender vi ikke, men på hver side af ham sidder de to søstre Elisabeth og Hedevid Müller fra Vallensgård. Elisabeth til højre blev gift med en broder til Oluf Høst, som var præst. Hedevid blev gift med Aksel Koefoed, Siegård, Åker, som i en del år var folketingsmand. Deres to brødre, Valdemar og Axel Müller, er også på billedet. Valdemar gik på højskoleholdet, Axel i børneskolen. De to drenge på fløjene i forreste række er N. P. Jensens yngste sønner, Vilmer og Hans Peter. Til højre for Nanna Ingerslev sidder de to ældre børn, Bodil og Alfred.

te fra mindre landbrug. Af de to fra andre erhverv var den ene søn af en gartner, og den anden var H. P. Jensen.

Aldersmæssigt spændte de ret vidt; de var fra 14 til 33 år, og kun 10 af dem var i den senere gængse højskolealder fra 18 til ca. 23 år. Som vi har set i statistikken for Østermarie-eleverne, var det imidlertid ret typisk for denne tid. (Se endvidere statistikken side 231).

Efter denne første vinterskole og den traditionelle pause i april tog man så fat på den første sommerskole på det nye sted. Til denne kom der 21 piger, hvoraf én var fra Jylland og én angives at være fra Sverige. Senere kom et par stykker mere til. Fem af de bornholmske piger var fra Vestermarie, som skulle vise sig at blive et af de store "højskolesogne". Resten kom ligesom mændene spredt fra hele øen.

Også her dominerede landbruget som erhvervsbaggrund, idet kun tre var fra hjem med andre erhverv, men det var det helt kendte mønster. På sommerholdene i de første år var det dog generelt sådan, at der forholdsvis var lidt flere fra andre erhverv, f.eks. var der en del lærerdøtre.

Aldersmæssigt spændte pigerne også vidt. De var fra 14 til 35 år. 12 af dem - altså halvdelen - var i alderen 18-23 år. Også for pigeholdene er den store aldersspredning typisk for den første tid.

Om skoleforløbet med disse to første hold fortæller Nanna Ingerslev i den tidligere citerede erindringsartikel:

"... 3. November kom det første Hold Højskoleelever. Jeg skulde undervise dem i Dansk, Naturhistorie og Sundhedslære, som dengang var et temmelig nyt Fag, men det var de samme Fag, jeg havde arbejdet med i Nexø. At det var noget ganske nyt og dristigt at lade en ung Pige undervise i "Karleskolen", anede jeg ikke. N. P. Jensen havde været den første, der holdt Realskole for Dreng og Piger sammen, og jeg havde i Nexø haft Dreng, der var jævnaldrende med mig, ja, to var endog ældre, saa den Side af Sagen bekymrede mig ikke et Øjeblik. Og hurtigt blev vi gode Venner alle sammen baade i Skolestuen og i det daglige Samliv; opmærksomme og interesserede tog de mod alt, hvad jeg kunde bringe dem. Hyggeligt og hjemligt følte jeg dette for mig helt nye Samvær med Eleverne og Husets Beboere hele Dagen igennem, fra vi om Morgen samledes til en Salmesang og Trosbekendelse fremsagt af Forstanderen, til vi ved Sengetid sluttede med en Aftensang og Fadervor..."

"Dette første Hold var nok noget særligt, og det føltes som en stor Tomhed, da de rejste. Men så i Maj kom Pigerne, og det blev for mig en uforglemmelig Sommer. Friske og tillidsfulde kom de mig i Møde baade i Skoletimerne og i Fritiden; vi kunde tale sammen om stort og smaat, om den synlige og den usynlige Verden. Varme Sommerdage tog vi Bøgerne med

og holdt Skole siddende paa de løse Sten nede i Ekkodalen,... Kunde der tænkes et skønnere Sted til at fylde Sindene med gode og rene Tanker?"

Børneskole og fortsættelsesklasse

I N. P. Jensens knap otte år som forstander var det dog ikke alene højskole, der blev holdt på stedet. Nanna Ingerslev fortæller herom:

"Da det... ved vor Bortrejse fra Nexø viste sig, at nogle af Realskolens ældste Elever ønskede at faa deres Undervisning færdig sammen med Jensens Børn, blev der dannet et lille Skolehold, som jeg skulde forestaa og N. P. Jensen undervise i enkelte Fag, medens jeg tog enkelte Fag i Højskolen, som han forestod".

Denne lille børneskole, som man formentlig ikke havde tænkt sig fra begyndelsen, begyndte allerede den 1. november. Elevprotokollen er ikke særlig præcis med hensyn til denne, men det ser ud til, at fire elever kom fra Nexø. Dertil kom de fire yngste af N. P. Jensens egne børn og de tre yngste fra Vallensgård. (Den ældste derfra, Valdemar Müller, var på højskoleholdet). Aldersmæssigt blev også de en ret uensartet flok; de spændte fra 7 til 15 år.

Men ikke nok med det. Om det første pigehold fra sommeren 1894 fortæller Nanna Ingerslev: "Nogle af disse unge Piger ønskede nu at læse videre, og sammen med et Par Realskoleelever fra vor gamle Skole i Nexø blev de et lille Hold, der forberedtes til at arbejde som Pogelærerinder. De begyndte da i September 1894".

Det blev til endnu en skolevirksomhed, som ikke var planlagt på forhånd. Den kaldtes vist til dagligt 'fortsættelsesklassen', og mens børneskolen ser ud til at være ophørt efter nogle år, blev denne drevet sideløbende med højskolevirksomheden frem til august 1900. De sidste par år kaldes den i protokollen "Udvidet Højskolekursus for begge Køn".

For de første år er elevprotokollen heller ikke særlig præcis for fortsættelsesholdet; det er ikke i alle tilfælde muligt at skelne dem fra højskoleholdet. Det er dog tydeligt, at det var meget forskelligt, hvor længe disse elever opholdt sig på skolen. For nogle var det blot nogle få måneder; for andre var det to år eller mere. Den, der var der længst, var der 2¹/₂ skoleår.

Især mod slutningen af Jensens tid var der også en del unge mænd på dette hold, som for fleres vedkommende brugte denne undervisning som forberedelse til en læreruddannelse. Det gjaldt f.eks. en senere mangeårig lærer i Pedersker, Georg Reinholdt.

Af børneskolen og fortsættelsesholdet er der i protokollen navne på i alt 48. Heraf optræder 23 også

som højskoleelever, og 7 af dem endda to gange; anden gang kan de imidlertid godt have været på fortsættelsesholdet, det er som nævnt ikke overalt til at skelne.

Af de resterende 25 var der som omtalt en del børn under konfirmationsalderen, men da der mangler en del fødselsdage, kan det ikke gøres nøjagtigt op. Enkelte år ser børnene heller ikke ud til at være ført ind i protokollen. Jensens egne børn er ikke talt med i denne opgørelse.

Bornholmernes højskole

Men tilbage til den egentlige højskolevirksomhed. Om den må det siges, at den i N. P. Jensens tid kom ind i et stabilt forløb med nogenlunde jævn tilgang af elever. Om dette så skyldtes den nye beliggenhed, at der var kommet nye folk til, eller al den opmærksomhed, der fulgte af nyetableringen, kan der ikke gives noget entydigt svar på. Formentlig er der tale om et samspil af alle tre dele - og måske endda mere. Det kan i hvert fald ikke udelukkes, at hele forløbet har gjort mange i kredsen mere bevidste om, hvad der skulle til, for at en højskole skulle kunne trives. Det altafgørende var, at den fik tilstrækkeligt med elever, og det skulle vise sig at gå rimeligt i mange år. At det lykkedes at give den nye skole et bedre renommé, er elevtilslutningen det bedste bevis på.

N. P. Jensen havde i alt 8 vinterhold og 7 sommerhold. Antallet af elever på vinterholdene svingede fra 21, da der var færrest, til 40, da der var flest, i alt 237, som giver et gennemsnit på 29. Af disse var 224 bornholmere og 13 ovrefra.

På sommerholdene var der også 21, da der var færrest, og 31, da der var flest, i alt 179 med et gennemsnit på 25. Af dem var 156 bornholmere og 23 ovrefra. Også dengang var Bornholm mest attraktiv at rejse til om sommeren.

Der ser ud til at have været folk i kredsen med forhåbninger om, at der kunne komme flere elever ovrefra og derfor stillede spørgsmål til forstanderen, om der kom nogle. Det fremgår af referatet for elevforeningens årsmøde 1896. N. P. Jensen måtte besvare spørgsmålene med et nej, og han føjede nøgternt til, at "Bornholms Højskole maa bæres hovedsageligt af Bornholmerne, men kan det gaa som begyndt, kan det ogsaa lade sig gøre".

Bornholms Højskole måtte i kraft af sin beliggenhed i hovedsagen blive en lokal højskole. Det kom ikke blot til at gælde de første par årtier, hvor det endnu gjaldt for en lang række højskoler; det kom til at gælde helt frem til 2. verdenskrigs slutning. Derefter skulle det blive overmåde vanskeligt at finde et nyt "marked", der kunne sikre dens videre eksistens.

En elevs erindringer

Men et er de ydre forretnings- og talmæssige forhold. Noget andet er skolens daglige liv; undervisningen, måltiderne, fritidslivet, udflugter, møder og meget andet. Hvordan formede alt dette sig? For højskolerens tidligste tid gælder generelt, at vi sjældent er særligt godt underrettet, eftersom kildematerialet oftest er ret sparsomt.

Når det gælder denne skoles første tid, er vi imidlertid så heldige at have en ret enestående kilde til belysning heraf, nemlig et erindringsværk af en elev, der opholdt sig på skolen i flere år. Som erindringsværk er det ganske vist ikke samtidigt; det er først nedskrevet omkring 40 år senere. Men på grund af sin detaljerighed og sin karakter af nøgtern saglighed må det alligevel anses for meget værdifuldt.

Den pågældende elev er den før omtalte Hans Markussen. Han var elev på skolen i vinteren 1894-95, og han blev der derefter, dels som have- og altnuligmand og dels som elev, i yderligere godt tre år. Derefter læste han til lærer og fik som sådan sit virke det meste af sin tid på det vestlige Sjælland. Efter pensioneringen nedskrev han så sine "livserindringer", vel mest beregnet på familien. Det blev et ret omfattende værk, tæt håndskrevet i collegiehefter²³. Tiden på højskolen fylder ca. 70 sider i disse hefter.

Hans Markussen blev født på Sigtemøllen i Åker den 22. februar 1868. Møllen lå kun halvanden kilometer syd for, hvor højskolen kom til at ligge. Han voksede op der og havde sin skolegang i den nærliggende Ndr. Skole. Senere flyttede forældrene til et husmandssted i Østerlars. Efter konfirmationen var han i mange år tjenestekarl på forskellige gårde og var til november 1893 flyttet til Brandsgård i Åker.

Sammen med et par døtre fra denne gård var han den 3. til stede ved indvielsen af skolen, og skønt han havde smerter i det ene ben efter et spark af en hest, betegner han mødet som "en løftende Glædes- og Højtidsdag, som vi endnu gemmer blandt gode og lyse Minder".

Ikke længe efter må han have besluttet sig til at komme igen året efter som elev. Som mindrebemidlet husmandssøn og derfor afhængig af tilskud måtte han være i god tid, idet der skulle søges allerede i maj måned. Et højskoleophold kostede dengang 30 kr. om måneden, dvs. 150 kr. for hele vinteren. Sammen med seks andre kammerater den vinter opnåede han et tilskud på 100 kr. fra Bornholms Amt. To andre fik 90 og 80 kr. og fire fik 50 kr. Udgifter til bøger o.lign. anslog han til 15-20 kr.

Man skulle selv medbringe alt sengetøj, dyner, puder, betræk og lagner, og i løbet af foråret og sommeren vævede og syede moderen et komplet sæt til ham - af garn, som han dog selv betalte. Dyner og

puder blev foret med hønse- og andefjer hjemme fra ejendommen.

Med alt det og en hømadras og ellers, hvad han havde brug for, ankom han ved middagstid den 3. november 1894 og fik anvist en af de fire senge på værelset "Morgengry" på den østre gavl. Så kunne hans højskolevinter begynde, og om den og tiden derefter fortæller han levende og detaljeret i erindringsværket. Derfor vil vi på de følgende sider i vid udstrækning lade ham selv komme til orde i fyldige citater - for sammenhængens skyld dog ind imellem i let bearbejdet form.

Vi begynder med hans skildring af skolestuen og et par andre ting i bygningen:

"Skolestuens Vinduer vendte alle mod Nord. Lige indenfor Døren fra Gangen hang paa Væggen til Venstre den store Vægtavle; der var også et Skab til Bøger og forskelligt. Til Højre for Døren hang højt oppe et lille Ur. Midt paa Indervæggen stod den store runde Kakkelovn, og lidt længere tilbage var der en Dør ind til den lille Skolestue. Borde og Bænke var stillet saaledes, at vi sad med Ansigtet mod Vægtavlen og Indgangsdøren mod Vest og fik saaledes Lyset ind fra højre Side, hvilket jo var uheldigt, naar man har skriftligt Arbejde. Paa Bagvæggen mod Øst hang en Række Billeder i ens Rammer; det var en Gengivelse af Thorvaldsens Relief over Indgangen til Domkirken (Frue) i København, som forestiller "Johannes Døber prædiker for Folket". Hver Person, eller hvor to stod tæt sammen, var i hver sin Ramme, saa man derved kom til at lægge mere Mærke til, hvad Kunstneren vilde have udtrykt i hver Person, der stod og lyttede til den store Taler. Jeg synes, det var en meget passende Billedgruppe til Skolen".

At der var en sådan billedgruppe i skolestuen, hænger utvivlsomt sammen med, at højskolen i sit forhold til kristendommen undertiden er blevet karakteriseret som en "Johannes Døber-gerning". Der skulle principielt ikke forkyndes kristendom på højskolerne, men gerne ske en forberedelse til den - en pegen hen på den.

I lidt andre sammenhænge hedder det videre hos Markussen:

"Aftenen tilbragte vi (ofte) i Skolestuen, hvor der var Varme, og hvor der brændte et Par Petroleumslamper, som hang i Kroge under Loftet... der var ikke Varme paa Værelserne, hvor vi Elever boede; elektrisk Lys var dengang ukendt, vi gik til Sengs ved Lyset af en Petroleumslampe eller et Stearinlys... I Sydsiden (af etagen) var et Værelse med Vaskekumme og Vandfæde; Vandet bar vi op i Spande... Vi Elever skulde foruden vore egne Værelser ogsaa holde Gangene og Gymnastiksalen, som var en stor Gulvflade at faa vasket. H. P. (Jensen) var som Regel med og tog selv godt fat, men der var flere af de unge Kar-

le, der gerne vilde knibe uden om, naar de mærkede, det trak op til Gulvvask".

Forstander og lærere

Om forstander Jensen og de to lærere, deres undervisning og forholdet til eleverne fortæller Markussen bl.a.:

"Den betydeligste Medhjælper, Jensen havde i Skolen, var Frk. Nanna Ingerslev, en dygtig og kundskabsrig Dame paa omk. 30 Aar... hun havde Danskundervisningen med Højskoleeleverne og fremmede Sprog med Fortsættelsesholdet, holdt Foredrag for os om Sundhedslære og Naturhistorie, læste udmærket op af danske Digterværker og kunde forklare dem, saa vi fik Forstaaelse af deres Værd og Mening. Hun var heller ikke bange for at irettesætte os, naar hun fandt det paakrævet; saaledes husker jeg, vi en af de første Dage stod i to lange Rækker ude i Forstuen i et Frikvarter, og de fleste af os havde Piben i Munden, saa der var en vældig røg, da hun kom ude fra sammen med en af de unge Piger, hun gav os med det samme sin mening om det usømmelige i, at saadanne unge Mennesker straks benyttede en Fristund til Tobaksrygning, og vi havde saadan Respekt for hende, at vi straks holdt op og stak Piben i Lommen. Forstanderen var Afholdsmand og bar altid Afholdstjernen i Guld; han nød heller aldrig Tobak under nogen Form...

Om Forstander Jensen og Frk. Ingerslev kan siges, at de stod begge højt i vort Omdømme ved deres Dygtighed og Livsvandel, men de kunde ikke blive Kammerater med os eller vinde vor Fortrolighed, dertil var Afstanden for stor baade i Alder og Dannelse for de fleste af os. Men saa var der den unge Lærer H. P. Jensen, som var 2 Aar ældre end mig... Han var høj, slank og velbygget med et kønt regelmæssigt Ansigt, havde en smuk og kraftig Sangstemme og var en dygtig Gymnast... H. P. Jensen ledede Gymnastikken hver Dag i Timen før Middag; det var svensk Gymnastik (Per Henrik Lings), som faa Aar før var indført paa de danske Højskoler, udmærket gode Øvelser i Sammenligning med den gamle Militærgymnastik, og den nye Sal var forsynet med Ribbefag og andre Redskaber til svensk Gymnastik. Den dygtigste Gymnast iblandt os var Jens Hansen fra Stenseby i Bodilsker; jeg var nok en af de daarligste, men gjorde det saa godt jeg kunde; i Reglen gik Forstanderen ogsaa med til de fleste Øvelser.

H. P. var ogsaa dygtig som Regnelærer. Vi havde en Regnebog i 4 Hæfter af Jakob Appel (den senere Minister) og la Cour, som da begge var Lærere paa Askov; den havde udelukkende Metersystemet og næsten udelukkende Decimalregning, medens ellers andre Regnebøger paa den Tid og en halv Snes Aar

frem i Tiden brugte Alen og Tommer, Tønder og Potter, Pund og Kvint... H. P. Jensen havde foruden Regning og Gymnastik ogsaa Fysik og Geografi samt Sangundervisning, men hans Uddannelse var bedst til de to første; Fysik og Geografi havde han for lidt Forkundskaber i, og han maatte derfor læse sig til efterhaanden, hvad han skulde bibringe os..."

Markussen gør nærmere rede for H. P. Jensens problemer med undervisningen, der meget ligner mange unge højskolelæreres anstrengende vilkår de første år, men så fører han til:

"...men disse Mangler opvejedes rigeligt af hans øvrige gode Egenskaber; han var en storartet god Kammerat og Fører for os Elever, saa vi alligevel saa op til ham og forstod, han var et ærligt og trofast Menneske. Han kunde utvivlsomt have lært det, der manglede, men han var i Tvivl om, hvorvidt han vilde blive ved med at være Højskolelærer".

H. P. Jensen holdt op efter ca. 5 år og begyndte på noget helt andet, men herom mere senere.

Et fag, der dengang var fast på timeplanen for de unge mænd, var geometri. Fra det har vi bevaret en hel øvelsesbog - den samme som indeholder planen over skolens grund på side 94. Forstander Jensen havde selv dette fag, og om det fortæller Markussen: "Et særligt Fag, som han lagde nogen Vægt paa, og som gav os en del Arbejde, var geometrisk Konstruktions-tegning. Dertil havde vi hver et lille Tegnebestik med Passer og Tilbehør. Forstanderen gennemgik de 5 geometriske Steder for os paa Vægtavlen og gav os Opgaver i dem, som vi selv skulde tegne og bevise. Til at begynde med syntes jeg, det var noget Snurrepiberi og ikke nær saa interessant som Frihaandstegning, hvori han ogsaa var en Mester. Naar han fortalte om historiske Personer, kunde han hurtigt tegne et vellignende Billede af dem paa Vægtavlen. Men snart fik jeg ogsaa stor Lyst til geometrisk Tegning, hvis Endemaal for Højskoleeleverne var, at de skulde kunne opmaale og tegne et Jordareal, ...så alt var korrekt og i bestemt Maalestok og udregne Arealet".

Køkkenpersonale

Om en anden, men absolut ikke uvæsentlig personalegruppe, nemlig køkkenpigerne, fortæller Markussen:

"I Køkkenet var som Husholderske Johanne Kofoed; hun var Datter fra Krampegaard i Pedersker, kun cka. 22 Aar, da jeg kom paa Højskolen, pæn og kraftig, middelhøj Pige, meget dygtig til sit Arbejde, alvorlig og stilfærdig og trods sin Ungdom fuldt ud i Stand til at styre den store Husholdning. Hendes Fader var død tidlig, Moderen havde solgt Gaarden (dog til en af sønnerne. SAM) og købt en mindre Landejendom i Østsiden af Aakirkeby (den nuværen-

de "Nyvang" på Kuleborgvej. SAM), som en yngre Søn drev for hende. Johanne havde vist været Elev paa Østermarie Højskole nogle Aar før den blev nedlagt... Mens Johanne forestod Husholdningen, var der altid noget pænt og hyggeligt over Maaltiderne, selv den tarveligste Ret var vel tillavet og blev appetitlig og tiltalende. Bordet var altid dækket med en hvid Dug...

(Johanne) havde den Vinter og maaske ogsaa om Sommeren en flink Medhjælper, Anna Stange fra Bjerregaard i Klemensker; senere havde hun en yngre og mindre søster, Kathrine Kofoed, der var mere livlig og snaksom".

Anna Stange havde været elev på det første pige-hold sommeren 1894, og Kathrine Kofoed var elev sommeren efter. I sommeren 1897 figurerer Johanne selv som elev, 26 år gammel. Allerede her ser vi det mønster, som man formentlig på de fleste højskoler fulgte langt frem i tiden, dette, at de praktiske medarbejdere i køkkenet og i haven eller ved det tilhørende landbrug i vid udstrækning blev "hentet" blandt tidligere elever eller fra familier, der stod skolen nær.

Skoledagen

Om den daglige rytme på en typisk skoledag fortæller Markussen:

"I Vintertiden begyndte Skolearbejdet Kl. 8, og vi Elever stod da op (i passende tid før) og søgte efterhaanden over i Vaskerummet, hvor 4 ad Gangen kunde komme til, og der maatte stadig en af Sted ned til Pumpen efter Vand i Spandene. Efterhaanden samlede vi nede i Spisestuen, hvor Fadene stod parat med Smørrebrød, dog uden Paalæg; der var baade Rugbrød og hjemmebagt Franskbrød, og snart kom Pigerne ind med dampende varme Kaffekander. Vi kunde spise og drikke saa meget, vi vilde, men jeg mærkede nok, at der stundom var enkelte, der i den første Tid savnede deres hjemlige Spegesild; det kunde naturligvis ikke holdes eller skaffes under Skolens Forhold.

Kl. 8 ringede Skolens Klokke, der hang paa østre Side af Indgangsdøren, og alle flokkedes i den store Skolestue, hvor vi begyndte med en Morgensang under H. P.s Ledelse, og Forstanderen holdt en kort Andagt. Derefter gik hver til sin Gerning. Vi i Højskoleafdelingen blev i den store Skolestue, de, der hørte til Fortsættelsesholdet, gik ind i den lille, og Pigerne gik til deres Arbejde".

Det fremgår ikke helt klart, hvordan timeplanen for formiddagen så ud, andet end, at de havde en time med foredrag, og den sidste time før middag havde de gymnastik. I foredragstimerne fortalte forstanderen om kirke- og verdenshistorie og "om fremragende danske Digteres og Kunstneres Liv og Værker". Nanna Ingerslev fortalte om Nordens historie

Bornholms Højskole

ved

Ekfodalen.

Skolen er aaben for Karle eller unge Mennesker fra November til April og for unge Kvinder fra Maj til August. I Vinterskolen undervistes i Dansk (med Stil og dansk Digtning), Historie (Bibel- og Kirkehistorie, Danmarks- og Verdenshistorie), Dyrerigets Naturhistorie, Naturlære, Sundhedslære og Lægemiddelse, Skrivning, Regning og Bogføring (særlig for Landmænd), Geometri, der afsluttes med Landmaaling og Nivellering med tilsvarende Tegning, samt Husflid. — I Sommerskolen vil blive undervist i Dansk, Historie (Bibel-, Kirke- og Danmarkshistorie), Dyrerigets og Planterigets Naturhistorie, Sundhedslære og Lægemiddelse, Skrivning, Regning (Husholdningsregnskab), Tegning som Støtte for kvindeligt Haandarbejde, hvilket sidste fag særlig tænkes øvet saaledes, at de unge Piger blive i Stand til at udføre det almindelige Haandarbejde smukt og godt deriblandt ogsaa Naaltagning og Syning af deres eget Tøj.

Skulde enkelte paa Grund af særlig Eyst eller Anlæg eller under Hensynet til deres fremtidige Livsgjerning eller fordi de tidligere have gennemgaaet et Kursus paa en Højskole, ønske Vejledning eller Undervisning i anden Retning udover ovenfor antydede Plan, da ville saadanne Ønsker ved de for Haanden værende Lærerkræfter sikkert kunne imødekommes.

Sund og sand Oplysning i fristelig, folkelig og menneskelig Retning, det er, hvad vi haabe at kunne byde de unge „Lys over Livet, det er det, vi vil.“

Bornholms Højskole, Ekfodalen, d. 18. 4. 94.

N. P. Jensen,
Skolens Forstander.

Annonce på bagsiden af et lille skrift, "Ydun", som N. P. Jensen udsendte de første to år. Skriftet indeholdt digte og mindre prosastykker - det meste skrevet af ham selv.

og naturhistorie. I de andre to timer har de formodentlig haft fag som dansk, fysik og geografi m.v.

Vi giver igen ordet til Markussen:

"Kl 12 blev der ringet til Middag. Forstanderen sad da for den øverste Bordende og spiste sammen med os. Højskoleeleverne sad ved det samme Bord paa langs gennem Spisestuen nærmest Vinduerne; mod Indervæggen var et smallere Bord, hvor Lærerinderne og Pigerne fra Fortsættelsesholdet sad paa den inderste Side, saa der var en Gang fri mellem de to Borde, hvor Pigerne gik, naar de vartede op.

Før Maaltidet begyndte, bad Forstanderen Bordbøn - det lille Vers: "Velsign vort Hus, velsign vort Bord, velsign den hele vide Jord, velsign os med din milde Haand, Gud Fader, Søn og Helligaand".

(Johanne) havde vist en bestemt Middagsplan, der dog varierede lidt efter Aarstiderne. Vi fik efter almindelig dansk Skik Søbemaden først og Kød- og Fiskeret efter... Søndagsmaden var ofte Sødsuppe med kraftig Frugtsaft eller om Sommeren Frugtgrød og en god Kødret. Fisk fik vi ofte, i hvert Fald en Gang om Ugen, især Klipfisk. Torsdag stod det for det meste paa Grønkaalssuppe og Klatkage ("Palthæsta"), som vi dypede i mørkt Puddersukker (Farin), til den Ret fik vi kun Gafler, hvad mange havde et svært Bryderi med at kunne dele Kagerne med. De levnede Kager brugte Johanne som Belønning til de Elever, der Lørdag Eftermiddag vilde komme ned i Køkkenet og hjælpe med at pudse Knive og Gafler med Sandpapir...

Naar Middagsmaaltidet sluttede, sagde Forstanderen det lille Skriftord: "Takker Herren; thi han er god, og hans Miskundhed varer evindelig". Efter Middagen var der gerne en Times Tid, som vi brugte til en Spadseretur, naar Vejret var nogenlunde. Vi gik ofte ad Stien, som førte fra Skolen lige op til Ekkodalen; vi kaldte den Fuglesangsstien... Vi gik videre gennem Ekkodalen, forbi den gamle Kilde og Rømersdal og op til Landevejen ved Viskeledhuset og tilbage til Skolen, i Reglen i livlig og munter Samtale, for de fleste af os følte sig glade, trygge og forhaabningsfulde, ingen store Sorger havde endnu prøvet os...

Før Kl. 2 havde vi gerne en Time med Regning. Derefter var vi nede til Kaffe med hjemmebagt Kage.

Kl. 3 ringede Klokken til Dagens Hovedforedrag af Forstanderen, hvortil Pigerne og Eleverne i Fortsættelsesklassen i Reglen kom ind. Jævnligt kom der ogsaa nogen af Højskolens Venner ude fra Sognene, en Gang Johan Bøgeskov, der bagefter spillede dejligt for os paa sin Violin, en anden Gang Pastor Marius Jensen og Frue, de sang og lærte os Hostrups skønne Sang "Julebudet"; de var der forresten flere Gange -

ligeledes Lærer Nielsens, Østerlars vestre Skole²⁴, Stenværksejer Brodersen fra Rønne, ... og der kom flere til disse Foredrag.

Efter dette arbejdede vi med skriftlige Opgaver til Kl. 7, maaske dog med et eller andet mundtligt Fag imellem. (I nogen tid) kom Skovrider Adolf Steen et Par Gange om Ugen og holdt Foredrag om Geologi.

(Kl. 7) fik vi Elever som Aftensmad Smørrebrød med forskelligt Paalæg, dertil Hvidtøl og til sidst Te med Franskbrød, der ogsaa var hjemmebagt.

Saa arbejdede vi vel en Times Tid efter Aftensmaden oppe i Skolestuen, sang eller disputerede om Tidens Spørgsmaal, hvis ikke Forstanderen eller andre læste op af danske Digterværker.

Om Aftenen mellem 8 og 9, naar Oplæsning, Diskussion eller andet, vi havde for, var endt, ringede Klokken til Aftensang. Vi sang da gerne en Aftensalme, en af Ingemanns skønne Aftensalmer eller f.Eks. Nutzhorns: "Nu Mørket bryder paa, de klare Stjerner skinne; hos dig, Gud Fader, maa vort Lys og Skjold vi finde. Lad Tro og Haab og Kærlighed neddale til os med Guds Fred". Alt imens dikkede det lille Ur oppe i Krogen, mens Pendulet svingede blankt frem og tilbage - hyggeligt, hjemligt og trygt, og der gik en Tak gennem Sindet for den gode Dag, Gud havde givet os... Forstanderen sluttede altid Aftensangen med Fadervor...

Ofte blev nogle af de flittigste Elever siddende i den varme Skolestue i Timevis efter Aftensangen. De sad ved det Par Hængelamper, der oplyste Skolestuen om Aftenen, og læste, skrev eller regnede, hver efter sin Lyst. De havde kun at slukke Lamperne, før de gik op paa Værelserne; Petroleum var jo ikke saa dyr, og Lamperne tærede ikke saa meget".

Som supplement til Markussen kunne det være paa sin plads at citere lidt af, hvad Helge Skovmand fortæller om skolelivet. Han besøgte som 12-årig skolen i sommeren 1896, fordi hans 17-årige søster, Alfild var der som elev, og han skriver bl.a.: "Gennemført disciplin var der over skolelivet. Ved middagsbordet var det en selvfølge, at ingen sagde noget, hvis forstanderen ikke ved spørgsmål gav anledning til det.

Fra dette forhold paa den bornholmske højskole kan man ikke slutte til andre samtidige højskoler. Jeg hørte engang fru Kristine Jensen, valgmenighedspræst Marius Jensens hustru, udtale forundring over tavsheden ved bordet paa højskolen. Højskolepiger plejede da at kunne snakke op, så det var en lyst.

Det kunne pigerne paa Bornholms Højskole naturligvis ogsaa. Jeg erfarede det ved eftermiddagskaffen, hvor forstanderen ikke var til stede. Der pludrede pigerne lystigt løs".

Skovmand fremhæver senere, at man ville tage meget fejl, hvis man mente, den lidt strenge stil og orden, der herskede paa skolen, føltes trykkende af

eleverne. Han mener, det først og fremmest hang sammen med Jensens sans for stil og sømmelighed, og at han i den henseende var barn af en tænke- og følemåde fra romantikkens tid. Og så hedder det videre: "Det er mit bestemte indtryk ikke alene fra mine besøg, men også fra gamle elevers vidnesbyrd, at et ophold på Bornholms Højskole var fest og glæde, og at skoletiden under N. P. Jensens ledelse fik glans over sig i mindet"²⁵.

Adspredelser

Dagene var naturligvis ikke ens, selvom mulighederne for adspredelser dengang ikke var så mangfoldige, som de senere skulle blive.

De almindelige løjer som at vippe hinanden ud af sengene eller fjerne bundbrædderne, så ejermændene faldt igennem, nævnes også fra dengang. Og så skete det naturligvis, at man spillede kort, men det blev hurtigt klart, at det ikke var velset. Jensen opdagede det engang, og snart efter ringede han sammen til oplæsning, en hentydning, man godt forstod. At spille skak eller dam var der derimod ikke noget i vejen for.

Det skete også, at eleverne - især pigerne i fortsættelsesklassen - dansede runddans, hvor de sang til; noget de kendte fra barndommen. Det foregik i gymnastiksalen, og til det var forstanderens døtre gerne med.

Af udflugter udover traveture i skoven nævner Markussen kun én. Det var lige før fastelavn, hvor man gerne holdt et par dage fri. Det var glimrende kaneføre, og H. P. Jensen havde så fået arrangeret en kanetur til Rønne for hele skolen. Det var formentlig fædre til nogle af de nærmestboende elever, der kørte. De havde en god, men kold dag og så bl.a. A. P. Brodersens store stenhuggeri og museet. En del vendte tilbage til skolen om aftenen, mens de fleste tog hjem i fridagene.

De, der blev hjemme på skolen, blev en af aftenerne inviteret ind til hyggeaften hos forstanderfamilien i deres private stuer. Sådanne aftener var der flere af. I reglen læste forstanderen op, og det skete også, at den yngste datter, Bodil, spillede et stykke musik på klaver.

Have- og altnuligmand

Da vinterskolen nærmede sig sin slutning fik Hans Markussen til sin overraskelse tilbud fra N. P. Jensen om at blive ansat på skolen, særligt med den opgave at anlægge haven, men også til andet forefaldende arbejde. Skolen var jo bygget på flad mark, og hver-

ken med pryds- eller køkkenhave var man nået ret langt.

Markussen havde ikke meget lyst til igen at blive almindelig tjenestekarl på en gård, så efter lidt betænkningstid slog han til. Han tilbød at gå for halv løn, som var 100 kr. for et år, mod at han efter eget valg kunne deltage i noget af undervisningen i fortsættelsesklassen. Det håbede han så ville kunne bane vejen for ham til en anden livsstilling.

Forstanderen gik ind på denne ordning, og som det er nævnt endte det med, at Markussen blev på skolen i de næste godt tre år - til hen på sommeren 1898, hvor han drog til København for at læse til lærer. I alle tre vintre figurerer han som elev i protokollen, det sidste år dog med den bemærkning, at han kun fulgte foredragene.

Efter et vemodigt farvel til kammeraterne gik han, så snart jorden var tjenlig, i gang med at så græsplæne og anlægge køkkenhave. Han havde en gartner fra Rønne til at hjælpe sig nogle dage, men klarede det ellers selv. Der var en del gødning (hestemøg) til at gøde jorden, og ikke uden stolthed fortæller han, at han i slutningen af juni begyndte at kunne levere forskellige friske grøntsager til køkkenet.

Der var også andre ting, der hørte til hans bestilling. En af hans regelmæssige pligter var at hente mælk på en ejendom i nabolaget, altså direkte fra kørerne. Det blev, så vidt man forstår, brugt meget langt op i tiden. Et andet fast hverv, han havde, var hver morgen at pudse sko, forstanderfamiliens, lærernes og lærerindernes, og somme tider blev der også listet andres med. Det brød han sig ikke meget om; han havde hellere villet muge ud i en hestestald, men han tog hele rækken - så vidt muligt inden morgenmaden. Om søndagen tog det dog ofte længere tid, da der da i reglen var endnu flere par.

Et helt andet hverv, som han absolut heller ikke var glad ved, var at tjære tagene og strø sand på. Til det havde han god hjælp af H. P. Jensen, men han gik i stadig angst for at styrte ned, så det var en stor lettelse, når de var færdige.

Mødevirksomheden

Fra sin tid som havemand fortæller Markussen også om den anden væsentlige del af skolens virksomhed, nemlig de store offentlige møder. Der blev i øvrigt holdt mindre møder hver måned alene for de tidlige elever. De vil blive omtalt i afsnittet om elevforeningen.

Om de store møder fortæller han: "Foruden Elevmøderne holdtes der på Skolen af og til større offentlige Møder, saaledes gerne et to Dages Efteraarsmøde med forskellige Talere ligesom paa andre Højskoler. Men det var vanskeligt at faa fremmede Talere; som

oftest maatte da Forstanderen holde et Foredrag hver af de to Dage... ellers fik man gerne en af de Sognepræster, der stod i venligt Forhold til Skolen. Der var gamle Christensen i Rønne, Møller i Vestermarie og desuden en Præst i Rutsker... maaske ogsaa en enkelt Gang Marius Jensen, men det var, som kunde Forstanderen ikke rigtig lide at samarbejde med ham. Ved disse Møder var der altid mange Folk mødt og Stalden fuld af Heste, som jeg maatte tage mig af, og ligeledes dirigere Køretøjerne. Saa vankede der jo ogsaa lidt "Drikkepenge", og der blev Gødning til Haven. Ved St. Hansdag holdt vi gerne et Friluftsmøde, de sidste Aar (jeg var paa Skolen) i Ekkodalen, hvor vi lige neden for Fuglesangsstien havde tømret en Talerstol; Folk kunde godt sidde paa de bratte Skraaninger rundt om den..."

Som omtalt tidligere blev disse midsommermøder en fast tradition helt frem til besættelsen, og efterårsmøderne holdes som bekendt endnu i hævd. Siden slutningen af 1960-erne er de dog slået sammen med det store årlige elevmøde.

Splittelse i kredsen

Som vi har set, havde Markussen lagt mærke til, at der syntes at være et dårligt samarbejdsklima mellem N. P. Jensen og Marius Jensen, som var præst for den nyligt dannede grundtvigske frimenighed.

Det havde sin årsag i en strid, som man røg ind i allerede i sommeren 1894, og som gav efterdønninger mindst ét år frem. Det ser dog ud til, at den blev holdt inden for kredsen, og den fik tilsyneladende ikke nogen indflydelse på elevtilgangen. Havde der ikke været bevaret nogle private breve, hvori den kommer til udtryk, havde vi heller ikke vidst noget om den - i hvert fald kun nogle antydninger.

Stridens genstand var helt og holdent Marius Jensen, men for at få klarhed over sagen er det nødvendigt at ridse noget af forhistorien op²⁶.

Marius Jensen var som frimenighedspræst naturligvis grundtvigianer og havde allerede i en del år været højt værdsat som prædikant og taler. Han var gift med en datter af den efterhånden aldrende grundtvigske præst i Rønne, F. V. Christensen. Hun hed Christine og beskrives som en robust og varm-hjertet kvinde. Han blev i 1885 sognepræst i Peder-sker, hvor den grundtvigske kreds stod ret stærkt, men på grund af forskellige forviklinger, bl.a. et noget anstrengt forhold til de kirkelige myndigheder, tog han sin afsked allerede to år efter, i 1887. Han følte ikke, han havde tilstrækkelig frihed som præst i folkekirken. Han synes dog også selv at have været noget stridbar og kompromisløs.

Det hedder sig, at der på den tid udover svigerfaderen i Rønne ikke rigtig var andre talsmænd for det

grundtvigske livssyn end ham, og den grundtvigske kreds var derfor meget interesseret i at beholde ham på Bornholm. Man fik det derfor arrangeret sådan, bl.a. med god støtte fra folketingsmand Markus Blem, at han kom til at bo på ejendommen "Kuleborg" i Åkirkeby, hvorfra han så kunne tage ud og holde møder for kredsen i Rønne, Nekso, på højskolen i Østermarie, og naturligvis også i Åkirkeby. Reelt var det vel nok gudstjenester, blot uden dåb og altergang, og det blev faktisk begyndelsen til det mønster, man senere fulgte i fri- og valgmenigheden. Transporten foregik med hestekøretøj, og det var ofte en kold omgang om vinteren.

Efter et par år på den måde blev han leder af en lille friskole i Bodilsker, men han fortsatte stadig mødevirksomheden. Man holdt også møder på selve friskolen, bl.a. med N. P. Jensen som taler. Deres bekendtskab stammer givetvis derfra.

Det var dog utilfredsstillende i det lange løb ikke at kunne holde rigtige gudstjenester med dåb og nadver. Sakramenterne var netop noget af det mest centrale i den grundtvigske kristendomsforståelse. Det førte til, at man i slutningen af 1893 søgte om anerkendelse som valgmenighed inden for folkekirken. En frimenighed turde Marius Jensen ikke indlade sig på, angiveligt under indtryk af hvordan det var gået med Trandbergs. Anerkendelsen blev imidlertid nægtet, og så endte det alligevel med, at han lod sig overtale til at gå ind i en frimenighed, som så blev dannet i sommeren 1894.

Under alt dette havde der været bestræbelser på at få ham knyttet til højskolen. Foverskov i Østermarie havde haft bud efter ham for om muligt at styrke skolens omdømme, men han havde undslået sig. Senere, da han selv havde peget på N. P. Jensen som leder af den nye højskole, havde denne foreslået ham at flytte med som lærer, og at hans kone så især skulle tage sig af husholdningen. Men han mente ikke, han kunne tage fra friskolen, og undslog sig derfor igen.

Da frimenigheden blev dannet nogle måneder senere, mente han imidlertid ikke, at stillingen som dens præst var forenelig med friskolegerningen. Det blev derfor igen aktuelt at finde en bolig, og da den kreds, der i første omgang vovede springet over i en frimenighed ikke var stor nok til at lønne ham fuldt ud, var det også nødvendigt med supplerende beskæftigelse. Så fremkom igen tanken om at få ham knyttet til højskolen, som på det tidspunkt var kommet godt i gang, og til forskel fra før stillede Marius Jensen sig nu positiv over for det. Så ville højskolen virkelig blive midtpunkt for den grundtvigske virksomhed på øen, og for mange så det utvivlsomt helt ideelt ud.

Men så var der andre, der blev betænkelige. Højskolen skulle være for alle, mente de, ikke blot for de grundtvigske, og ved at knytte Marius Jensen direkte

Den nye højskoles tredje vinterhold 1895-96. Billedet afspejler skolens tredobbelte funktion: på forreste række børneskolen, på anden række pigerne i fortsættelsesklassen, og stående bagved de mandlige højskoleelever. Af pigerne i anden række er nr. 4 fra venstre Bodil Jensen, N. P. Jensens yngste datter, nr. 5 Kristine Andersen fra Østre Engegård i Vestermarie, nr. 6 Sigrid Blem, datter af Markus Blem, Engegård, Nylars, og nr. 3 fra højre er Petrea Holm, lærerdatter fra Vestermarie. De andre er ukendte. Af mændene er den højeste af dem, der står bagest og til højre for døren, sandsynligvis Jens Theodor Nielsen fra Stangegård i Åker. Han havde fem år før også været elev på højskolen i Østermarie, i øvrigt sammen med Martin Andersen (Nexø). En anden på holdet, Johannes Nielsen, Skræddergård, Pedersker, havde været det samme året før. Manden med fuldskæg til højre er lærer Christian Rønne Petersen. N. P. Jensen står - delvis skjult - ved den højre dørkarm, og lige foran ham H. P. Jensen. Af børnene foran har vi igen de to døtre fra Vallengård og forstander Jensens to yngste sønner i matrostøj. De andre er ukendte.

til højskolen ville man netop markere det grundtvigske så stærkt, at man kunne risikere at afskrække folk uden for kredsen fra at komme som elever. Blandt de betænkelige var formanden, Markus Hansen, og han var helt bevidst om, at skulle den nystartede højskole klare sig på det begrænsede område, som Bornholm er, så var der ikke råd til at støde nogen væk.

Tilfældet ville, at man holdt den første gudstjeneste i den nydannede frimenighed i Siloam-kapellet i Nexø søndag den 24. juni, altså St. Hans dag, 1894. Samme dag holdt den ret nystartede elevforening sit første elevmøde på højskolen. Ydermere holdt højskoleaktieselskabet samme dags eftermiddag generalforsamling på Christianshøj pavillonen. Efter selve generalforsamlingen blev der en diskussion om

sagen og reelt sat en stopper for Marius Jensens nærmere tilknytning til skolen. Der var forskellige opfattelser blandt de 38 aktionærer, som var mødt, men flertallet gik ind for den forsigtige kurs.

Man kan forstå, at der allerede var indledt forhandlinger mellem N. P. Jensen og Marius Jensen, men nu henstillede man til N. P. Jensen at indstille disse. Det bragte ham naturligvis i en pinlig situation, og da Marius Jensen viste sig at blive temmelig fortørnet over beslutningen, var skismaet en kendsgerning. Når han ikke kunne bruges på skolen til daglig, ville han heller ikke mere medvirke som taler ved møderne.

Tre uger efter, den 15. juli, var der et møde på højskolen, hvor det almindelige samtaleemne i pauserne var sagen om Marius Jensen. Et af skolens bestyrel-

sesmedlemmer, Hans Anker, havde fået det indtryk, at praktisk talt alle gik ind for ham. Det skriver han i et brev til Markus Hansen og beder ham indtrænge om at prøve at få den kløft, der er opstået, jævnet, før den fik alvorlige følger. Til sidst i brevet hedder det: "...jeg synes det er en dårlig Tak til ham (Marius Jensen) det er dog ham der har holdt sammen på Stumperne af Højskolefolket i flere år". Han bebudede at ville træde ud af bestyrelsen, hvis ikke det lykkedes Markus Hansen at bilægge striden, og han mente, at flere andre ville gøre det samme. Men det skete dog ikke.

Marius Jensens nægtelse af mere at være taler ved møderne på højskolen fik bestyrelsen til at rykke ud med en erklæring om, at de udtalelser, der var faldet om hans forhold til højskolen, ikke vedrørte "den Virksomhed, De har udfoldet som Taler ved Højskolens Møder, en Virksomhed, som vi føler os forvisset om at langt den største Part af Aktionærerne, saavel som de der ellers kommer og hører Dem, ere glade ved og meget ønsker, at De fremdeles vedbliver med". Bestyrelsen føjede en opfordring til ham om at fortsætte som taler til, men han lod sig ikke så let formilde. Det fremgår, at han året efter afslog at tale ved midsommermødet, men derefter selv foreslog et møde, hvor han ville tale, hvis en friskolelærer Peter Dam, Neksø, også blev inviteret, en betingelse, som han før havde stillet. Det fik N. P. Jensen i et brev til Markus Hansen til bl.a. at skrive: "Jeg har jo hele Tiden ønsket at arbejde sammen med Marius Jensen, men da han atter og atter har stillet sig afvisende - sidst ved St. Hans -, har jeg nu omtrent opgivet Tanken derom eller Troen paa, at det er Meningen".

Måske var den officielle begrundelse i denne som i så mange andre personsager også kun til dels den egentlige. Markus Hansen kommer nok sandheden nærmere, når han i et brev til Marius Jensen bl.a. skriver: "... jeg har havt Tvivl om, hvorvidt De særlig egnede Dem for en Højskolegerning, især naar De skulle indordne Dem en Andens Ledelse". Dertil kom, som Marius Jensen selv udtrykker det i et brev til Markus Hansen, at "jeg hos folk, der ikke kender mig og navnlig i præsternes bevidsthed står stemplet som en urostifter og sekterer, for andre vel som en fantast..." Det var en opfattelse, som han forståeligt nok selv følte var helt urimelig, men der er næppe tvivl om, at dette omdømme også har spillet ind i de sikkert meget nøgterne overvejelser, der lå bag ved betænkighederne ved hans nærmere tilknytning til højskolen.

Til det kan man føje, at sagen heller ikke ville have været uden praktiske og økonomiske problemer. Der var ikke boligforhold til endnu en familie på højskolen. Så skulle man allerede igen ud at skaffe penge og bygge nyt, og under de foreliggende omstændighe-

der ville der måske ikke være den store velvilje. Dette forhold nævnes dog ingen steder, men nogle af de mest nøgterne har formodentlig haft det i tankerne.

Hvilken udgang, sagen fik, ved vi egentlig ikke, men varige spor satte den sig ikke. En enkelt trak sit tilsagn om indskud af en aktie og et lille årligt bidrag tilbage, men andet konkret synes der ikke at være sket. I september 1897 blev frimenigheden anerkendt som valgmenighed, hvilket i høj grad styrkede dens stilling udadtil. Siden da har man kun indtryk af, at der har været et meget nært forhold mellem den og højskolen.

Skiftende lærere

Skolen var kommet godt i gang på det nye sted, og kunne man fastholde den samme tilslutning videre frem, mente man, det nok skulle gå.

Det betød imidlertid ikke, at man undgik væsentlige forandringer. Allerede i december 1894, godt et år efter skolens start, rejste Nanna Ingerslev, hvilket af alle føltes som et stort tab. Hun fortæller selv hvorfor: Hendes moder var død sommeren 1893 og hendes ældste søster fulgte efter i april 1894. Og i december blev den sidste hjemmeværende datter syg og maatte bringes til Oringe. Hun følte det da som sin opgave at bevare hjemmet for sin fader og to endnu umyndige søskende, hvor gerne hun end havde villet fortsætte med højskolearbejdet. Resten af vinteren, hvor de ikke fik nogen afløser, måtte N. P. Jensen klare meget af det, hun havde haft foruden sit eget, så han blev hårdt spændt for.

Man kan sige, at med Nanna Ingerslevs bortrejse indledtes for den nye højskole det samme mønster, som havde været gældende for Østermarie-skolen og som givetvis gjaldt for de fleste små højskoler: de hastigt skiftende lærere. Det blev et mønster, som med få undtagelser skulle holde sig meget langt frem i tiden. Den senere forstander, Andreas Hansen, giver et sted selv forklaringen: skolen havde aldrig råd til at betale mere end mindstelønnen og ansatte derfor mest helt nyuddannede lærere. Men så snart disse fik en mere fast og vellønnet stilling i en kommuneskole i sigte, tog de naturligvis det i stedet for det mere usikre højskolearbejde.

Christian Rønne Petersen blev ansat til maj 1895 som afløser for Nanna Ingerslev og begyndte samtidig med det nye sommerhold. Han var søn af en lærer i Skørpinge i Sydvestsjælland. Hans Markussen beskriver ham således: "Han var cka. 30 Aar, høj, men lidt spinkel, bar Briller og Fuldskaæg. Han havde været nogle Aar i Amerika og vist arbejdet med Skoler der. Han havde ingen Eksamen, men rigtig gode Kundskaber, saa han godt kunde lære fra sig. Dertil

var han en munter Svend, der godt kunde være tiltalende som Lærer for de unge. Han interesserede sig meget for Fysik, Botanik og Matematik... (og) han lærte Pigerne at synge flere kønne flerstemmige Sange foruden de almindelige Højskolesange".

Markussen fortæller videre, at Rønne Petersen blev forlovet med N. P. Jensens ældste datter, Valborg, men Jensen ville ikke give dem lov til at gifte sig, før han havde taget en lærereksamen. Da han ikke rigtig var indstillet på det, endte det med, at forholdet gik i stykker. Rønne Petersen var vist kun på skolen et års tid.

Peter Ellekjær blev den næste i rækken af lærere. Om ham hedder det hos Markussen, at han var "en lille mørk og mut Mand. Han havde vist været gift og været Friskolelærer, men Konen var vist død og andre Ulykker var vist stødt til. Han kunde nok fortælle og holde et foredrag, men der var alligevel noget mørkt og vredladent over ham, saa jeg tror ikke, han var skikket til nogen Slags Skolegerning". Så vidt det kan skønnes var han også kun lærer på skolen et års tid.

Jens Peter Jensen hed den, der blev afløser for ham. Om ham hedder det: "Han var Gaardmandssøn fra den lille Ø Ourø i Isefjorden. Han havde Aaret før han kom til Bornholm taget Lærereksamen fra Blaagaards Seminarium og havde derefter været Lærer ved en lille Højskole paa Vejleegnen, hvor han var blevet forlovet med Forstanderens Datter. Han var vist ikke mere end 1 eller 1½ Aar paa Bornholms Højskole, men kom kort efter som Børnelærer til sin Fødeø, hvor jeg senere besøgte ham. Han var en pæn og stilfærdig Lærer".

På et tidspunkt brød H. P. Jensen også op. Vi ved ikke præcis hvornår, men det er formentlig sket i slutningen af 1898, efter 5 års lærergerning.

Markussens skildring af elevernes forhold til ham kontra deres forhold til N. P. Jensen og Nanna Ingerslev berører et almindeligt træk i højskolernes almindelige liv gennem tiden. Som skildret var H. P. Jensen den gode kammerat, som de fik et nært fortrolighedsforhold til, mens dette ikke blev tilfældet med de andre. De var respekteret og beundret, men til den nære fortrolighed var 'afstanden i såvel alder som dannelse for stor'. På lignende måde har det været i masser af andre tilfælde rundt omkring, hvor unge korttidsuddannede lærere og lærerinder, f.eks. i gymnastik og håndarbejde, fik et langt nærmere fortroligt og kammeratligt forhold til eleverne end forstanderen og de lidt ældre lærere, hvor dygtige og menneskeligt fine, de end måtte være. Undertiden meldes der i øvrigt om det samme inden for andre uddannelsesformer, så det må vist siges at være et almenmenneskeligt fænomen.

H. P. Jensen blev gift med sin adoptivsøster, Marie Brodersen, og drog snart efter til København, hvor han blev fiskehandler. Senere oprettede han en lille fabrik til fremstilling af fiskefars på Halmtorvet. Han blev i mange år formand for Københavns Højskoleforening og tog som sådan i 1911 initiativ til det første korte kursus på en højskole, "Otte dage på højskole" for københavnere, som blev holdt på Frederiksborg Højskole i august samme år²⁷. Det blev en succes og fortsatte i årene derefter for bredere kredse. Disse korte kurser skulle efterhånden blive særdeles populære, og de har i de senere år nærmest grebet kolossalt om sig.

På et tidspunkt skete også et andet opbrud. Kokkepigen, Johanne Kofoed, fik en øjensygdom, der medførte, at hun ikke længere kunne tåle arbejdet i køkkenet med dets hede, træk og røg. Hun kom dog over sygdommen og bevarede synet. Hun forblev ugift, var en tid husholderske i Neksø, men ellers hjemme på ejendommen hos moderen og senere en broder.

Efter hende overtog N. P. Jensens ældste datter, Valborg, husholdningen, men fra da af blev alting meget ringere, beklager Hans Markussen sig.

Fra en vandrebog, som skal omtales i næste afsnit, har vi en lille smule kendskab til endnu nogle lærere, der var på skolen i N. P. Jensens sidste år. Der var således en, som kaldtes **Ebberup**, men det nævnes også, at han bar det samme navn som en, der kom senere, **Hans Hansen**. Ebberup kendes fra 1899 og var vistnok på skolen helt til N. P. Jensen rejste og tog med ham til Hindholm; han nævnes i hvert fald som lærer derovre. Den anden, Hans Hansen, var gift og havde et lille barn. Han begyndte til november 1899 og var der kun samme vinter. Derefter blev han forstander for Nysted Højskole på Lolland. Det var dog meget småt med elever, så den lukkede få år efter.

Ad andre veje ved vi også, at en nyuddannet lærer ved navn **Niels Køie** var lærer på tre hold. Han er i hvert fald med på tre elevbilleder. Han var søn af lærer Valdemar Køie, Smøringe Skole i Vestermarie, og blev senere i mange år lærer i Frederikshavn.

Fra vandrebogen ved vi også, at N. P. Jensens anden datter, Bodil Jensen, de sidste par somre hjalp til med undervisningen. På sommerholdet 1899 havde hun således sundhedslære. Og den ældste søn, Alfred Jensen, havde de sidste år noget af undervisningen på fortsættelsesholdet. Han læste senere til lærer og var i mange år leder af Neksø Realskole, altså den samme skole, som faderen havde været leder af.

Vandrebogen "Ekko"

Foruden Hans Markussens erindringer er der fra N. P. Jensens tid også bevaret et andet vægtigt og særdeles

interessant kildemateriale, nemlig den nævnte vandrebog, kaldet "Ekko", som pigeholdet fra sommeren 1899 oprettede. Brevene i den er ganske vist ifølge sagens natur skrevet efter højskoleopholdet, men da nogle af pigerne endnu i nogen tid gik på fortsættelsesholdet, er der dog et og andet også fra skolens hverdagsliv. Og med hensyn til det mere principielle - i deres vurdering af opholdet og lignende - er de helt samtidige, hvad der især gør dem væsentlige som kilder.

Noget af det sidstnævnte skal vi vende tilbage til længere fremme. Her skal først refereres nogle af de steder, hvor det almindelige liv på skolen beskrives.

Gudrun Lie, en pige fra Sjælland, der virker, som hun altid var i sprudlende godt humør, giver i et lille tilbageblik et levende glimt af deres oplevelse af sommeren. Hun skriver:

"Hvor vi i Grunden havde det rart sammen sommeren 99. Jeg glæder mig ofte ved Tanken om den Tid, gid den kom tilbage igen. Husker i Foredragstimerne, Aftensang i Skumringen, Lege paa Engen og paa Salen, samt Mødet ved Vandposten om Aftenen. Husker I da Minna og jeg kom dansende ind til eder, naar I vare i Seng? Beboerne af "Morgengry" erindrer maaske en Aften vi kom, Asta gik bagover i Vandfadet som stod paa Gulvet. - Husker I den sidste Søndag Morgen da vi skulle til Kongemindet og se Solen staa op i øsende Regnvej? Tak for Tiden vi vare sammen..."

Asta Kofoed fra Kofoedgård i Klemensker, som med sine knap 16 år var den yngste på holdet, nævner et offentligt møde i september samme år, formodentlig en af efterårsmødedagene.

Om det skriver hun:

"I Onsdags var jeg til Mødet paa Højskolen. Skønt det var Regn og Torden kom der flere Folk end der var Plads til paa Salen, og selv om man blev lidt vaad, kunde 3 gode Foredrag nok betale det og mere til. Elevmøderne er jeg ogsaa meget glad ved..."

Hedvig Müller fra Vallensgård, som kun var 13 år i 1899, havde muligvis fået al sin børneskolegang på højskolen. Året efter havde hun fortsat sin gang på skolen, og fra den tid fortæller hun om en rejse, de foretog til Stevns på Sjælland. Hun skriver:

"De fleste af jer ved vel at vi Højskoleelever var paa Stevns for ikke ret længe siden, vi var derhenne omtrent en Ugestid. Det var rigtignok en storartet fornøjelig Tur men det kan da heller ikke være andet. Vi laa omkring i Gaardene der paa Stevns. De gjorde virkelig ogsaa meget for os, kørte os omkring og saa videre. Saa var vi til et stort Folkemøde i Faxe hvor blandt andet Forstanderen talte. Vi var ogsaa inde i Roskilde og saa Domkirken. Saa tog vi til København der var vi saa resten af Tiden".

En sådan rejse må vist betragtes som ret usædvanlig på den tid. I 1882 fortælles der imidlertid om en

del stevnsboeres besøg i Østermarie, hvor de også havde noget med højskolen at gøre, ligesom der samme år var tre piger fra Stevns som elever²⁸. Det tyder således på, at der har været nogle forbindelser dengang.

Endelig skal der anføres noget af Karen Køie²⁹, som efter sommeropholdet først tog 7 måneder og sommeren efter 4 måneder på fortsættelseskurset. Fra den sidste del skriver hun om de åbne eftermiddagsforedrag følgende:

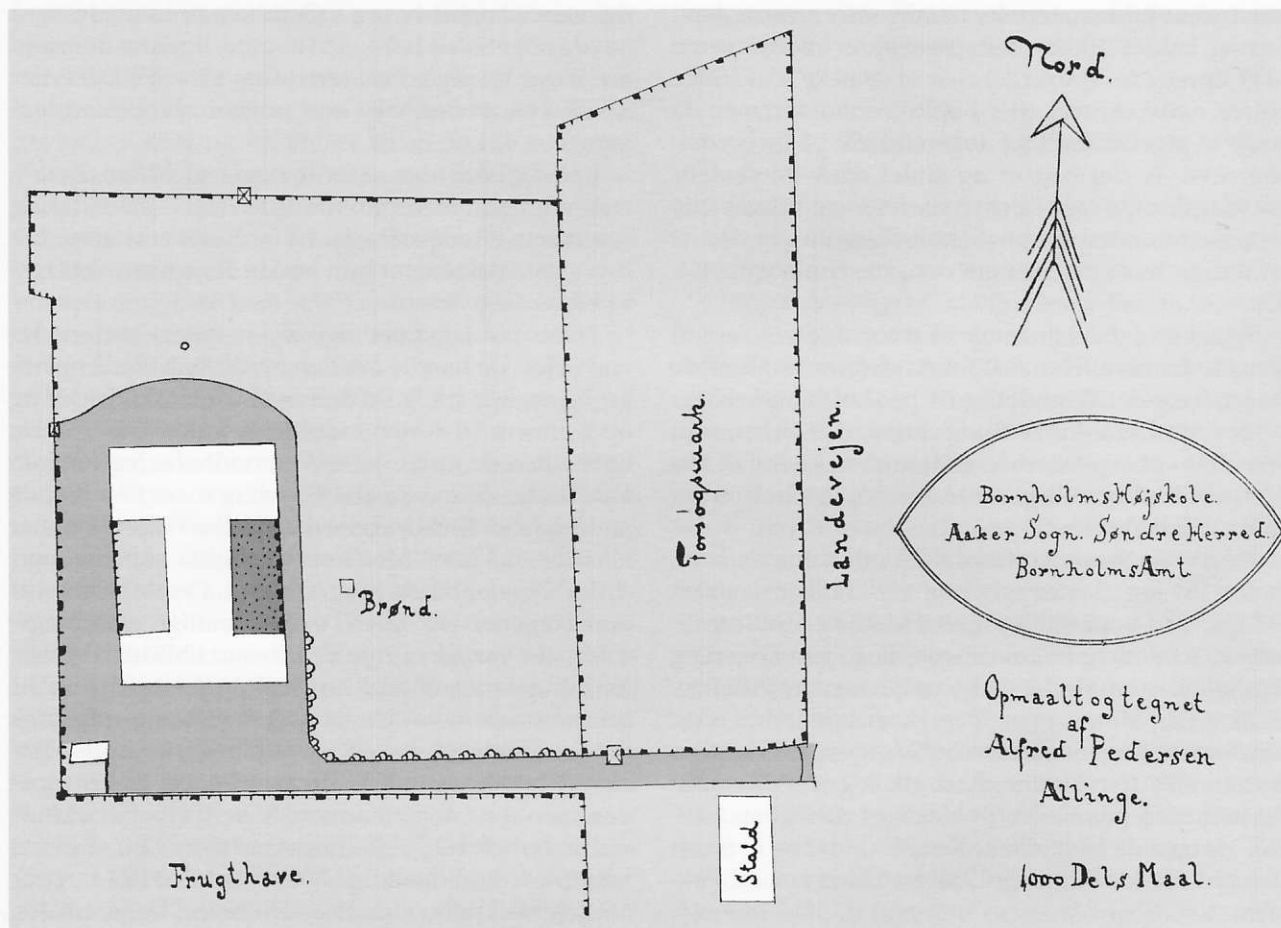
"Eftermiddagsforedragene ere noget anderledes end i Fjor. De handle om den nordiske Kvinde og følge Typen lige fra Forfædrenes Gudindeskikkelser og op igennem Historien indtil Kvinderne i vor Tid. De have allerede naaet dette Aarhundrede. Jeg for min Part finder denne Række Foredrag mere fængslende end jeg fandt Foredragene som Helhed i Fjor Sommer eller dem i Vinter. Men det er jo ogsaa noget, vi nordiske Kvinder burde kunne forstaa. Der var især et af Foredragene, jeg fandt overordentligt stemningsfuldt. Det var, da vi vare naaede ind i Middelalderen, hvor Typen var blevet brudt efter Kristendommens Sejr og der kun var blevet usammenhængende Træk fra den gamle nordiske Kvinde tilbage, af hendes Troskab, Styrke, vemodige Tungsind o.s.v., et her og et der, men ikke noget harmonisk helt. Hvor skulde vi nu finde hende? Vilde hun staa frem igen, eller var hun brudt for bestandig? Hvor var hun? Saa sang vi: "Fra fjerne Lande kom hun, Dronning Dagmar!" Og hvem var det saa, der kom? Det var nok hende".

Højskolens anliggende

Det sidste - ret så romantiske - bringer os for så vidt naturligt over til det næste, vi skal se lidt på: højskolens egentlige karakter og kendetegn, dens særlige anliggende.

Det er velkendt, at de danske folkehøjskoler altid har betragtet sig som andet og mere end nogle læreanstalter, hvor man blot fik tilegnet en bestemt viden eller visse færdigheder. Man ønskede også, at højskolen skulle være "Skolen for livet", og det indebar, at undervisningen også måtte indbefatte fagområder, der havde med menneskers forståelse af sig selv og deres hele omverden at gøre. For højskolen blev det helt centrale fag til dette historien, verdenshistorie, kirkehistorie, Nordens historie og eventuelt andet af lidt mere begrænset art, f.eks. biografier over store personligheder; ikke historie i en moderne videnskabelig og strengt kildekritisk forstand, men historien som tolkning af tilværelsen både på det store og det mindre plan, som livsoplysning.

Denne side af højskolen - filosofien bag det hele, kan man sige - ved vi egentlig særdeles god besked

Højskolens oprindelige næsten kvadratiske grund og skolebygningernes placering på denne. Som det ses, er tegningen lavet som øvelse i landmåling og geometrisk tegning af Alfred Pedersen fra Allinge. Han var elev 1903-04. For tydelighedens skyld er bygningerne her hvide.

om, når det ses "oppefra", dvs. fra, hvad højskolefolk i tidens løb har skrevet og talt om det. Derimod er udsagn om, hvordan elever har oplevet det, temmelig sjældne. Derfor giver vi om et øjeblik igen ordet til Hans Markussen og til pigerne fra vandrebogen.

Vi har set, at eleverne på Bornholms Højskole hver formiddag havde en time med foredrag - og om eftermiddagen også et, som var åbent for gæster udefra.

Det daglige foredrag om formiddagen blev en fast del af timeplanen på langt de fleste højskoler langt frem i tiden. Nogle steder havde man endda to foredrag hver formiddag. Disse foredrag betragtedes som undervisningens vigtigste del, så at sige dens "flag-skib", og her var det først og fremmest forstanderen, men for en del også enkelte fremtrædende lærere, der øste ud af deres viden og klogskab om, hvordan det hele hang sammen.

Specielt om de historiske foredrag skriver Hans Markussen:

"I Frue Kirke har vor store Kunstner Thorvaldsen givet sin kongelige og dog ydmyge Frelseskikkelse med de til Velsignelse udbredte Hænder Pladsen paa

Højalteret, men til begge Sider ned gennem det store Kirkerum staar Apostlene, og alle har de Blikket vendt opad mod deres Herre og Mester. Noget lignende Indtryk har jeg af den Kunst, hvormed Højskolens Mænd fortalte Historie. Det var i den samme Aand: Historiens Midtpunkt er Jesus; ingen var stor i Lære og Liv som han; om ham og vurderet i Forholdet til ham grupperede de Historiens Skikkelser, Profeter og Apostle, Martyrer og Reformatorer, Paver, Kejsere og Konger, Opdagere og Opfindere, Digtere og Kunstnere. Saaledes som den store Flod i sit Løb gennem Landet samler Bifloder, Aar og Bække og fører det, de har samlet og virket, i og med sig ud i det evige Hav, saaledes har Kristendommen, dens Maal og Livssyn, været Kraften i deres Virke, som blev Historiens Stormænd og Menneskeslægtens ædle Velgørere. Men ligesom der er Floder, der aldrig naar til Havet, vi kalder dem Steppfloder (eller Indlandsfloder), fordi de strømmer gennem tørre, regnfattige Egne, saa deres Strøm fortørres og ender i en Sump, saaledes er det Menneskeliv, der ikke kom i Samfund med Jesus og ikke hentede sin Kraft fra ham; de kan

have udrettet store Ting og haft megen Magt, men alligevel var deres Stræben forfejlet, de blev ikke til sand og varig Velsignelse.

Før og efter Foredragene sang vi Salmer og Sange, der svarede til Foredragets Indhold. En saadan Maade at fortælle Historie paa blev noget for sig. Det var ikke Prædikener med Formaninger, Moraliseren eller Irettesættelser... heller ikke Eksamenslærdom, heller ikke sat op som denne med Aarstal og Kongerækker som Støttepunkter og tilbørligt repeteret, saa det af Eleven kunde afleveres igen og give en fin Karakter. Men den, der har faaet noget af dette som aandeligt Eje eller har lært disse Sange, har en Skat og Hjælp i Livets Tilskikkelser, som kan have stor Værdi".

Med det sidste har Markussen meget træffende karakteriseret forskellen mellem de frie skolars idealer, inspireret af Grundtvig, og den gamle "sorte" skole, som han bekæmpede.

Det omfattende helhedssyn med Jesus som historiens midtpunkt stammer fra de romantiske filosoffer, hvorfra Grundtvig overtog det³⁰, og dermed kom det til at præge højskolernes første tid.

Med dette helhedssyn kan man sige, at man søgte at bibringe eleverne et fast fundament for deres livsforståelse, nogle grundpiller, hvorpå alt det andet lod sig bygge op. Det kunne give stor tryghed over for livets mange tilskikkelser.

Sidenhen er et sådant historisk helhedssyn blot blevet yderst vanskeligt af fastholde.

Tidstypisk er også den tydelige læggen vægt på personligheder af forskellig kategori. Man mente, at historien i alle dens facetter lededes af de store personligheder, som derved blev idealskikkelser for mere almindelige Mennesker.

Fra kritikerens side er det blevet anført, at en sådan "inspireret" undervisning alt for let kunne få unge mennesker til at tabe jordforbindelsen, at det ville "opdanne højtflyvende Landjunkere", som det hed i avisindlægget fra 1856 (side 21). Og i tidens løb skal der da også have været adskillige konkrete eksempler på det. Om denne problemstilling skriver Markussen videre:

"Nu kunde det maaske tænkes, at den Form for Historiefortælling kunde give de unge højtflyvende Tanker om, hvad de selv skulde faa udrettet, saa hverken Forholdene eller deres egne Evner vilde strække til at indløse dem, og de saaledes maatte komme til kort og lide Skuffelser, men det blev os ofte og tydeligt nok sagt, at Meningen med det, vi fik paa Højskolen, ikke i Almindelighed var at føre os over i en anden Livsstilling. De fleste Elever var jo unge Gaardmandsbørn eller Haandværkere, der atter vendte tilbage til deres Arbejde, og det blev ofte fremhævet, at Arbejde med Jord og Husdyr var en sund og menneskeværdig Gerning til Gavn for Samfundet, som vi sang:

"Om du tjener Land og Rige
eller du som Karl og Pige
gør din Dont og gaar dit Bud,
om du styrer Borg og Fæste
eller kun din Husbonds Heste,
det er eet for Himlens Gud".

"Men det var det nu alligevel ikke altid for Mennesker!" føjer han livsklogt til.

Markussens erindringer er naturligvis præget af de 40 års afstand i tid, men også af et langt livs erfaringer, ikke mindst som lærer.

For pigerne, som var med i den nævnte vandrebog, er det naturligt nok helt anderledes, fordi deres udsagn er samtidige og derfor mere umiddelbare og spontane.

I de første breve, hvor de endnu ikke havde så meget nyt at fortælle kammeraterne, kommer en del af dem med nogle betragtninger om, hvad højskolen havde været for dem, og hvilke følger det gerne skulde få. Vi ser, hvad fire af dem skriver om det.

Astrid Andersen, 21 år og fra Østre Engegård i Vestermarie, senere mejeribestyrerkone i Nyker, er den første, der skriver. Efter opholdet var hun hjemme på gården, men det var noget andet "end at være paa Højskolen, hvor vi næsten levede som i Barnelivets glade Dage, og hvor der søgtes ved Oplysning at fremelske det gode, saa vi dog i nogen Maade kunde opfylde en Plads i Livet, og nu lyder det til os: "Hvad du evner kast af i det nærmeste Krav". Haabende denne Tanke maa finde Ekko".

Sara Møller, 19 år og datter af savværksejer Møller, Virkelyst ved Åkirkeby, senere gift med en maskinmester Kristian Kure og bosat i København, skriver:

"Ja, hvor var det... en herlig Tid, vi tilbragte sammen paa Højskolen, og alt det skønne og ædle, vi der saa og hørte, gid det maatte have sat sit Mærke paa os alle, saa det maatte kendes, at vi ikke forgæves var taget paa Højskolen. Thi... det store og herlige i Livet, det var dog det, der Dag efter Dag blev fremdraget for os, som et Maal, vi ogsaa skulde stræbe efter at naa".

Ingefrid Skovmand, 19 år og lærerdatter fra Østermarie og senere i al sin tid selv lærerinde på små friskoler, heraf i mange år sin egen lille skole i Kolding, skriver:

"Det var en god Sommer og, som jeg haaber, en Tid, der i os kan blive Moder til en endnu bedre, naar vi ikke nøjes med at mindes den, men, fordi vi i den har set Glimt af Livets Herlighed og lært, at vi i det har faaet en uendelig stor Gave, tør løfte Hovedet med Mod og i Haab om Fremgang".

Og endelig Marie Bidstrup, der med sine 35 år var den ældste af flokken, landmandsdatter fra Åkirkeby; hun skriver:

"Nu gælder det jo om at tage Kampen op med det daarlige, som er inden i os og uden om os, og det skal

være min stadige Bøn at det dog maa mærkes en lille Smule at vi ikke har hørt alt det gode forgæves, som lød til os i saa rigt Maal paa Højskolen, men at det maa være blevet os til Velsignelse, ja, ikke blot os selv, men at vi ogsaa maatte kunne bringe andre en Smule Glæde og Velsignelse deraf".

Det er et kernepunkt i det grundtvigsk inspirerede skolesyn, at "stoffet" gennem lærerens fortælling skal bringes til at tale for sig selv, det, man har kaldt 'den indirekte metode'. At lade den inspiration, der måtte være i fortællingen om dette eller hint, selv virke til udvikling og indre vækst hos de modtagelige elever. Efter skildringerne at dømme har dette princip ogsaa i høj grad gjort sig gældende her.

På den anden side fornemmer man ogsaa, at eleverne ret klart har fået at vide, hvad man faktisk ventede af dem. Alt det, de hørte om, var ikke blot for deres egen glæde og indre blomstrings skyld; der var ogsaa et videre sigte, en forædling af tilværelsen i en bredere forstand. Det kommer klart til udtryk i et indlæg, som N. P. Jensen kom med på elevforeningens årsmøde 1896. Han sagde da ifølge referatet: "Bornholms Højskole venter, at det efterhaanden skal mærkes i de forskellige Sogne, at der er en Ungdom, som har været paa Højskolen, og at dens Elever forhaabentlig maa faa Lyst og Evner til at tage virksomt Tag i det folkelige Liv, som det kan røre sig i Husflids-, Gymnastik-, Afholdsforeninger, Foredragsforeninger o.l."

Man kan spørge, om dette træk med den stærke moralske appel er noget typisk for højskolen? Man må vist sige, at grundtvigsk er det egentlig ikke, men som før påpeget var N. P. Jensen da heller ikke rigtig grundtvigianer. Efter de indtryk, man ellers får - fra Bøgeskov'erne eller senere fra f.eks. Andreas Hansen - så er svaret ogsaa generelt nej, omend det må indrømmes, at det stikker hovedet frem engang imellem.

Hverken hos Hans Markussen eller nogen af vandreboispigerne har man dog indtryk af, at denne holdning fra N. P. Jensens side har været følt som nogen løftet pegefinger, snarere tværtimod. Han var den beundrede og respekterede, der viste dem den rette vej.

Da pigerne året efter erfarer, at Jensen skulle forlade skolen, bryder mange af dem næsten ud i en hel jammerklage. Vi lader Astrid Andersen stå som fællesnævner for dem. Hun skriver i midten af oktober 1900: "Skæbnen eller Tidens Gang har ramt os haardt, - vores kære Forstander rejser fra Bornholm. - Ja hvad bliver der saa af Bornholms Højskole, og Elevforeningen? Naar de gode Aander forlader os, hvad bliver saa Bornholmerne til; mon en anden kan fylde Forstanderens Plads? Det er der vist ingen af os der rigtig kan tænke sig nu".

Mange år før blev noget lignende sagt om Ludvig Bøgeskov, da der blev snak om, at han ville sælge høj-

skolen. Han kunne ikke undværes, for 'så faldt det rent hen med det liv der var'³¹. Som vi har set, blev Marius Jensen i 1894 tillagt en lignende betydning. Det viser noget om, hvilken altafgørende betydning mange dengang tillagde den bestemte, stærke åndspersonlighed.

Det er sandsynligvis den stærke læggen vægt på de store personligheders betydning i historien, der ogsaa smitter af på f.eks. forstanderskikkelsen. I mange år var det sådan, at en højskole i udpræget grad blev identificeret med dens forstander. Hvem var manden? hvad stod han for? og hvad havde han at sige som taler? Så sent som i 1960-erne kunne man komme ud for denne holdning fra ældre grundtvigske skolefolks side.

Det synes ogsaa at være sådan, at hvis det ikke lykkedes en forstander at opbygge og fastholde et "image" af denne art, så blev det hurtigt galt med elevtilgangen. Det var formodentlig det, der ikke lykkedes for Alfred Foverskov i Østermarie - som for mange andre i tidens løb.

Elevforeningen og det folkelige arbejde

Da den første vinterskole nærmede sig afslutningen, stiftede elevholdet på et møde lørdag den 17. marts 1894 "Bornholms Højskoles Elevforening". Det skulle være sket efter tilskyndelse fra N. P. Jensen.

Paragraf 1 i vedtægterne lyder: "Foreningens Opgave er at danne og vedligeholde Forbindelsen mellem Skolen og dens Elever, saavel som mellem de forskellige Hold Elever, og derved som paa anden Maade, støtte og styrke Skolen i dens Gerning".

Om den mere praktiske udførelse af dette hedder det i paragraf 2: "Denne Opgave søges løst: indadtil ved Møder og Sammenkomster paa Skolen; udadtil ved at arbejde for, at Skolen kan vinde Indgang i Befolkningen".

Ret til at blive medlem havde enhver, der havde været elev på skolen. Det kom snart efter ogsaa til at gælde tidligere elever fra højskolen i Østermarie, uden at man dog ændrede i vedtægterne.

25 af elevholdets 31 elever meldte sig som medlemmer, hvoraf 20 betalte kontingent med det samme. Der blev valgt en bestyrelse på 7 medlemmer, og til formand valgtes N. J. Svendsen.

Årsbidraget blev sat til 1 kr., og det overlodes til bestyrelsen efter bedste skøn at anvende midlerne til fremme af formålet.

Nikolaj Julius Svendsen³² var først kommet som elev efter nytår 1894. Han stammede fra Sandegård i Østerlars (den, der ligger øst for Kobbådalen) og blev født 10/5 1868 som nr. 9 af en søskendeflok på 11. (Fire af dem døde dog som unge, de to ved ulyk-

kestilfælde). Familien må betegnes som en rigtig "højskolefamilie", idet en lang række af 2. generation senere blev elever. Flere ældre søskende har formodentlig været elever i Østermarie eller evt. på Vallekilde, og vi ved, at en yngre søster var elev i Østermarie i 1891 (samme sommer, som Martin Andersen Nexø var murerhåndlanger under opførelsen af den nye Østermarie Kirke og imens boede på højskolen). Det er derfor overvejende sandsynligt, at N. J. Svendsen også havde været elev dér et par år før; det er næsten det eneste, der kan forklare, at han som så ung

skød 2 aktier i den nye skole og tegnede sig for 10 kr. til det 3-årige bidrag (se side 256). I 1893 havde han adresse hos Peter Blem, Værmelandsgård i Åker. Det var et eftertragtet sted at tjene, fordi det ansås for et godt lærested for unge landmænd³³. Godt en måned efter højskoleopholdet blev N. J. Svendsen gift med Trine Bolette Kofoed fra Åkirkeby, og de overtog Ll. Munkegård i Åker, en gård på ca. 45 ha god jord et par km syd for Åkirkeby. Alle deres seks børn blev senere elever; den ældste datter i 1912 som den første af 2. generation på den nye højskole.

Sommerholdet 1899 fotograferet neden for "Fuglesangsrenden" i Ekkodalen. Det blev det "klassiske" sted for fotografering af sommerholdene mange år frem. Holdet oprettede ved opholdets slutning den omtalte vandrebog, "Ekko". Med enkelte "strandinger", én på hele to år, lykkedes det at holde den i gang i over 50 år. Af dem, der er omtalt eller citeret i teksten, sidder som nr. 4 i 2. række Gudrun Lie fra Sjælland og som nr. 7 i samme række lidt foran de andre Astrid Andersen, Østre Engegård, Vestermarie. Øverst til højre står Karen Køie fra Smørenge Skole ved siden af sin broder Niels Køie, der var lærer. Nedenfor til højre for Karen Køie sidder Ingefrid Skovmand, datter af lærer Skovmand, Østermarie, og som nr. 2 fra venstre i forreste række Asta Sode fra Kofoedgård i Klemensker, som var holdets yngste, knap 16 år. Hun blev senere gift Sode og bosat på Årsballegård. Sine seks børn, fem døtre og en søn, "sendte" hun senere også som elever på højskolen. I midten lidt til højre holdets ældste, Marie Bidstrup, som var 35 år. Sara Møller er også citeret, men hende har det ikke været muligt at identificere.

Kofoed
gift
Sode

Af rækken på 7 unge mænd øverst er nr. 3 fra venstre Hans Peter Jensen og nr. 5 Alfred Jensen, begge sønner af forstander Jensen. Nr. 7 er Georg Reinholdt, som senere i mange år blev lærer i Pedersker. Alle undtagen Alfred Jensen gik på det såkaldt udvidede kursus. Under hatten på klippevæggen står N. P. Jensen, forrest til højre, delvis i profil, forstander Jensens kone, Charlotte Jensen, og lige bag hende deres yngste datter, Bodil Jensen, der senere blev fotograf i Rønne. Alleryderst til højre Marie Pedersen, der var køkkenpige på skolen. Senere boede hun i mange år i Rønne og nåede at blive 100 år.

Svendsen var formand for den nye forening i 10 år, 1894-1904, og blev senere igen formand i 5 år, 1916-21. Som sådan betegnes han som dygtig og energisk. Han afløste i 1910 Markus Hansen som formand for aktieselskabet.

Alting var naturligvis i sin vorden for den nye forening, og foreløbig blev kassebeholdningen sat på en konto i Åkirkeby Sparekasse. Man vedtog at holde elevmøde St. Hans dag, som det år faldt på en søndag. På et møde lidt senere på sommeren med det første pigehold meldte samtlige 23 piger sig ind i foreningen.

Året efter, 1895, da man den 3. marts holdt det første årsmøde, indmeldte der sig yderligere 34, heraf nogle af pigerne på fortsættelsesholdet. Sådan kom det til at fortsætte i mange år frem, men på lidt længere sigt skulle det dog vise sig at knibe med at fastholde medlemskabet. Herom mere andetsteds.

På det samme første årsmøde blev bestyrelsen i øvrigt bemyndiget til at tildele 40 eller 60 kr. i tilskud til én eller to piger, som ville være elever den kommende sommer. Der meldte sig otte ansøgere, og to af dem fik bevilget hver 30 kr., 1/3 af, hvad hele opholdet kostede. Dermed blev der indledt en praksis, som skulle blive en af foreningens væsentligste funktioner i mange år, nemlig at hjælpe unge, som ikke havde andre tilskudsmuligheder eller for hvem særlige forhold gjorde sig gældende, med også at komme på højskole. I resten af N. P. Jensens forstandertid, indtil foråret 1901, fik yderligere 26 elever tilskud fra elevforeningen med et samlet beløb på 1280 kr., en ikke ubetydelig sum efter den tids forhold.

En anden del af den unge forenings intentioner blev styrket senere på året 1895, da man vedtog at holde elevmøder fast hver måned. De skulle finde sted "den Søndag i hver Maaned, hvorefter det bliver Fuldmaane i Ugen; første Gang den 1st December". Tidspunktet skyldes formodentlig en forestilling om, at vejret var bedst netop da, en forestilling, man endnu kan møde blandt ældre landboer. Møderne blev arrangeret som almindelige foredragsmøder, hvor det i reglen var forstanderen eller en lærer, der talte, men da de var for den snævrere kreds af gamle elever, var man væsentligt færre end ved de store offentlige møder.

Hans Markussen, der om foråret var blevet valgt til bestyrelsen, havde imidlertid nogle ideer om yderligere at udbygge aktiviteterne. Dem fremsatte han under en juletræsfest, som blev holdt ved skolens start efter nytår. Han fortæller:

"...jeg forestod gerne Juletræet og fremførte ved Nytår 96 i en lille Tale den Idé, at hvis vi ret skulde støtte Skolen og arbejde for Tilslutning af Elever, burde vi vist prøve at holde smaa Møder ude i Sognene i de Elevers Hjem, som egnede sig dertil, og der søge at samle Egnens Ungdom til Sang, Oplæsning af pas-

sende Bøger og mulige Foredrag, jeg tænkte nærmest af Lærerne".

Ideen blev godt modtaget, især af H. P. Jensen, og snart efter begyndte man at holde sådanne små møder og begyndte at danne små lokale kredse til at tage sig af det. Markussen fortsætter:

"I den følgende Del af Vinteren blev der holdt ikke saa faa Møder rundt i Sognene om Aftenen; jeg var ofte ude og gav et Bidrag, ledede Sangen, holdt et lille Foredrag eller læste et Stykke. H. P. var ogsaa ofte med, og nogle Steder kom Forstanderen; Lærerne paa Stedet bidrog ogsaa ofte... der var næsten altid en Snes Unge til Stede, ofte flere, saa det manglede ikke paa Tilslutning... Midt under Mødet blev der gerne trakteret med Kaffe og Kage".

Denne nye aktivitet blev taget op til drøftelse på årsmødet i slutningen af marts, hvor det blev foreslået, at det blev elevforeningen, der skulle tage sig af det. Og her var det, at N. P. Jensen gav det sin fulde tilslutning med sin udtalelse om, at man på højskolen ventede, det ville kunne mærkes ude omkring, at der var en ungdom, der havde været elever.

Mødevirksomheden fortsatte, og så vidt man forstår med god succes. Det var imidlertid ikke alle steder, at tilhørerne var lige indforståede og møderne derfor blev lige så hyggelige og harmoniske som sædvanlig. Den omtalte strid omkring Marius Jensen spillede åbenbart ind enkelte steder, men i Olsker kom man ud for noget helt andet. En lærerdatter derfra, som gik på fortsættelsesholdet, ville gerne have et sådant ungdomsmøde i hemsognet, og det blev så arrangeret på skolen, hvor faderen var lærer. Forstanderen tog af sted sammen med en del elever på cykler, som da var ved at blive almindelige. Markussen, som ikke var med, fordi han ingen cykel havde, men fik fortalt om forløbet bagefter, fortæller om mødet:

"...Stedet var vanskeligt, da der var en Del skrap indre Mission i Sognet...(Han nævner derefter sognepræsten, Julius Friis Hansen, og en anden lærer, som var ivrig missionsmand. Denne lærer var til stede ved mødet sammen med præstens privatlærerinde, og så fortsætter han)... Saa snart Forst. havde holdt sit Foredrag begyndte hun med at spørge, hvad dette skulde betyde og hvad Meningen var med at holde disse ganske upaakrævede og unyttige Møder; alt hvad der var Brug for her, var de Møder, hun og Præsten havde lavet under KFUM & K, og det kunde de her samles om; vi andre havde intet i Olsker at gøre".

N. P. Jensen måtte gå ind i en længere diskussion om det, og det hedder om denne: "...som den roligste, lærdeste og mest erfarne kunde han dog let klare dem, selv om han ikke lod Munden løbe saa hurtigt og raabte saa højt som dem, saa var hans Argumenter de vægtigste, og Frøkenen maatte til sidst indrømme ham Ret baade til at komme der og samle dem, der var hans Meningsfæller, men Disputten trak nok ud

til henad Midnat, saa det blev sent inden de naaede hjem".

Som kommentar til episoden kan det anføres, at Olsker sogn, og i det hele taget nordspidsen af Bornholm, blev det område af landdistrikterne, hvorfra der i forhold til befolkningstallet kom færrest elever på højskolen.

Senere holdt Markussen selv et møde i Olsker og var forberedt på, at der igen blive disput, men alt forløb godt og fredeligt. *ville*

Da han ved det næste årsmøde i marts 1897 skulle aflægge beretning om aktiviteten, kunne han opregne, at der var dannet 8 kredse, hvoraf de 7 havde fået bistand fra højskolen, og der var blevet holdt i alt 35 møder; heraf havde han selv deltaget i 17. Det var mere, end han havde forestillet sig fra begyndelsen, men han var glad ved, om han havde udrette noget.

På samme møde kom N. P. Jensen også med et indlæg om disse møder, hvori han sagde, at de "de fleste Steder havde faaet en anden Form end den oprindelige tænkte, idet det mere var blevet smaa offentlige Møder, saa han flere Gange havde haft Følelsen af at staa over for en Forsamling, han aldrig havde talt til før, medens den oprindelige Form var den snævrere, forstaaende og venligsindede Kreds, som der var tænkt. Stedlige Forhold havde til Dels været bestemmende, og kun ved at tage disse i Betragtning kan man søge en Slutning om, hvad der er at foretrække".

Med mødet i Olsker i erindring er det ret tydeligt, at han var blevet skeptisk, og det mærkede Markussen nogen tid senere, da de blev opfordret til at komme til et møde på St. Duegård. Jensen ytrede noget om, at "det vist var uheldigt med de Møder, fordi vi fik for mange til at føre Ordet, som stod Skolen for fjært". Markussen nævner et konkret møde, hvor en stedlig lærer også havde talt, meget pænt og venligt, "men jeg tror nok, der var noget Sludder med deres Politik".

Uden forstanderens helhjertede støtte tabte Markussen mødet og ville ikke medvirke mere. Men han havde også fået andet at tænke på, idet han ved siden af arbejdet på højskolen var begyndt på praktisk skolegerning hos lærer Møller på den nærliggende Åker ndr. Skole. Det var dengang en forudsætning for at gå i gang med en læreruddannelse.

Mødeaktiviteten fortsatte imidlertid, og vi må regne med, at det gik godt i nogle år. I august nævner en af vandreboerspigerne, at der skulle være møder i Åkirkeby, som hun glædede sig til; "det er dog saa hyggeligt en Gang imellem at kunne samles om noget godt".

Samme år besluttede bestyrelsen at mødes med repræsentanter for flere foredragsforeninger om samarbejde med det formål at kunne indbyde flere talere ovrefra. Man tilsluttede sig en overordnet sammenlutning med det formål for øje, men nogen egentlig

gavn af det, fik man vist ikke. Aftenmøderne nævnes ikke mere i årsmødereferaterne, så efterhånden er de nok gledet ud. Markussen mener at vide, at nogle af kredsene blev begyndelsen til lokale ungdomsforeninger.

De interne elevmøder en gang om måneden på skolen fortsatte derimod uanfægtet i Jensens tid, og så vidt det fornemmes til stor glæde for dem, der deltog.

En anden sag, som elevforeningen tog op, og som hang nøje sammen med det folkelige oplysningsarbejde, som man ville fremme, var etableringen af en bogsamling på skolen; til gavn for såvel dennes elever som for medlemmerne, der skulle kunne låne dem - altså et regulært bibliotek.

Tanken om et sådant bibliotek blev første gang sat på dagsordenen på årsmødet 1898, men havde været drøftet uformelt før. Man blev enige om at opfordre medlemmerne til at yde frivillige bidrag til indkøb af bøger og nedsatte et 3-mands udvalg til at tage sig af det. Udvalget var N. P. Jensen, H. P. Jensen og Anna Dam fra Lillegård i Nyker, som havde været højskoleelev 1895 og 1896 og på daværende tidspunkt var elev på fortsættelsesholdet.

Denne sag blev et varmt diskussionsemne på årsmøderne nogle år frem. Man fik godt begyndt på det ved, at H. P. Jensen til samlingen skænkede 38 bind af en indbundet tidsskriftsserie "Fra alle Lande". Man købte dernæst noget bl.a. gennem Selskabet for Folkeoplysningens Fremme, men de store ting var der ikke midler til. Og det blev der heller aldrig. Efterhånden tabtes interessen, og det gik helt i stå. Men mere herom senere.

Fra begyndelsen var det tanken, at foreningen udelukkende skulle være for gamle elever fra den nye højskole, men som tidligere nævnt blev elever fra højskolen i Østermarie snart efter accepteret uden videre diskussion. Senere fremkom der tanker om, at alle tidligere højskoleelever, altså uanset hvilke højskoler, de havde været på, skulle kunne optages som medlemmer, men den tanke vandt ikke rigtig tilslutning. Nogle år senere ændrede man dog vedtægterne, så dette blev muligt.

Den praktiske side af sagen med at få opkrævet årsbidraget klarede man de første år ved, at formanden og kassereren traf aftaler med enkelte medlemmer i de forskellige sogne om at klare det.

Bestyrelsens videre arbejde

Med bygningen færdig og skolevirksomheden godt i gang var den væsentligste del af bestyrelsens opgave naturligvis klaret. Men der var dog fortsat forskellige mindre ting at tage sig af. Der skulle udfærdiges vedtægter for selskabet og udskrives aktiebrev til de

aktionærer, der havde indbetalt de tegnede beløb, og ligeledes til dem, der løbende kom ind.

Endvidere var der en difference mellem aktiekapitalen på 10.000 kr. og byggesummen på 15.000 kr. foruden udgifterne til grundstykket og andre ting, som skulle finansieres. Med henblik på at få et kreditforeningslån fik man ejendommen vurderet, og den blev sat til i alt 19.000 kr. Man søgte så et lån i Østifternes Kreditforening og fik bevilget et på 6.300 kr., hvoraf der i første omgang kun blev udbetalt de 6.000 kr. (i obligationer), fordi der endnu var nogle juridiske problemer omkring etableringen af selskabet. Obligationerne indbragte ved salg 6.008,98 kr., hvoraf de 6.000 kr. omgående blev indbetalt til bygmesteren. Derefter kunne bestyrelsen pr. 31. marts 1894 præsentere et regnskab for selve etableringen, der balancerede med 17.857,01 kr. Hertil var så også medgået de første indbetalinger af det 3-årige bidrag. Der var et underskud på 1,03 kr. og fortsat en mindre gældspost på 500 kr.

Man indsendte ansøgning til indenrigsministeriet om støtte fra etatsrådinde Marie Kofoeds legat for nyttig anvendelse på Bornholm. Der blev søgt om 1.000 kr., og det blev bevilget på den betingelse, at beløbet skulle tilbagebetales, hvis skolen inden for 10 år ophørte eller solgte dele af sin ejendom. Derimod ser det ikke ud til, at en ansøgning til Bornholms Amtsråd om et årligt støttebeløb gav noget resultat.

Af de 1.000 kr. fra Marie Kofoeds legat skulle de 400 kr. bruges til skoleinventar og til haven samt til forbedring af vandledning og kloak. Resten skulle bruges til at betale gæld udover kreditlånet - jvf. ovenfor - og "forøvrigt gjøres frugtbarbringende for Skolen".

I øvrigt tilbød N. P. Jensen i juni 1894 at give afkald på de 1.000 kr. af de indsamlede midler, som han var kontraktligt sikret, så økonomisk må foretagendet have set rimeligt lovende ud. Man modtog med tak tilbudet og vedtog kun at opkræve halvdelen af de indtegnede beløb.

Efter 3 års forløb udløb N. P. Jensens første kontrakt til 1. november 1896. I god tid før fik man udformet en ny kontrakt, som blev model for alle de senere forstanderkontrakter, indtil skolen blev en selvejende institution i 1943.

Kontrakten, som skulle gælde for 5 år, fik som bærende princip, at "han (N. P. Jensen) overtager Aktieselskabets Ejendom Bornholms Højskole og betaler en årlig kontant Forpagtningsafgift af 400 Kr., samt overtager den årlige Vedligeholdelse af Skolens Bygninger, Gårdsplads, Vej og Gangstier efter nærmere i Kontrakten angivne Regler".

Efter at alt dette var kommet på plads, var der for bestyrelsen for så vidt kun de større vedligeholdelses- og reparationsarbejder på bygningerne, eventuelle

ændringer eller udvidelser af disse eller lignende praktiske ting at tage sig af. Derfor kunne man i flere år nøjes med at holde den årlige generalforsamling og evt. et enkelt møde foruden.

Af "sagerne" fra disse år skal nævnes følgende:

I 1898 vedtoges det at etablere en udgangsdør med tilhørende trappenedgang på den vestlige side af "Foredragssalen". Denne trappe blev i mange år en iøjnefaldende del af bygningerne, og den blev først fjernet efter 1970, efter at den i lang tid ikke var blevet brugt - delvis på grund af forrådnelse.

På samme generalforsamling vedtog man også at indlede forhandlinger om køb af mere jord. Det kom der skub i snart efter, eftersom man i foråret 1899 fik skænket 500 kr. som gave af løjtnant og tidligere købmand Hans Conrad Koefoed, Åkirkeby. Pengene skulle bruges til indkøb af jord til anlæggelse af en forsøgshave. Bestyrelsen tog med tak mod gaven, vedtog at købe det fornødne areal jord og indgik derefter overenskomst med Bornholms Frugtavlerforening om, at den vederlagsfrit fik stillet 1 td. land til rådighed i 50 år mod, at den på sin regning anlagde og beplantede en forsøgshave med frugttræer og ligeledes indhegnede denne. Den videre drift og vedligeholdelse af haven var også helt og holdent foreningens sag.

Det endelige køb af jordareal blev på 16.690 kvadratalen svarende til 0,66 ha. Det bestod af en ca. 15 m bred strimmel langs sydsiden af den oprindelige grund og et noget bredere stykke vest herfor ned mod engen. Af denne jord fik frugtavlerforeningen overladt 15.380 kvadratalen, som udgjorde 1 td. land³⁴ foruden plads til læhegn. Til overs af den nye jord blev et lille stykke oppe ved landevejen, hvor man ville opføre en ny hestestald for at få plads til flere heste ved møderne.

Det ser ud til, at arbejdet med at anlægge frugthaven er gået i gang snart efter, for i midten af oktober samme år meddeler en af vandreboespigerne, som gik på fortsættelsesholdet, at "her er sat en høj Indhegning om Haven og et stort Stykke Jord til; nu kan vi ikke længer rende over Engen den nærmeste Vej, der, hvor vi hoppede over Staaltraaden". På billedet af skolen fra nordvest (side 70) kan det også ses, at der er hegnet ind og plantet træer. Et enkelt af æbletræerne fra denne have står endnu, men endnu omkring 1970 var der 8-10 stykker tilbage.

I 1899 havde man også underhånden fået forespørgsel fra Bornholms landøkonomiske Forening om, hvorvidt selskabet var villigt til at afgive noget jord til en forsøgsmark ved højskolen. Bestyrelsen så med velvilje på sagen, men måtte svare, at selskabet ikke havde rådighed over den fornødne jord. Man ville dog forhøre sig om at indkøbe yderligere en strimmel jord, som lå mellem højskolens grund og landevejen. Den kom dog først i højskolens eje man-

Højskolen ved Ekkodalen som den tog sig ud fra landevejen med Almindingen og Rytterknægten i baggrunden. Billedet er taget før 1905, men næppe ret meget før. Det ses, at træer og buske er kommet godt på vej. Endvidere ses hestestalden tydeligt til venstre i billedet.

ge år senere, så arealet til den forsøgsmark, der angives på planen over skolens grund (side 94) har landboforeningen muligvis lejet af ejeren.

Året efter var der endnu en praktisk sag på dagsordenen. Man vedtog, at anlægge "en Beholder af Beton 8 Alen i Kvadrat og 2 Alen dyb i det sydvestlige Hjørne af den oprindelige Jordlod, samt samtidig hermed at lade Retiraderne flytte fra Hestestalden og hen til Møddingsstedet, og saaledes at der opføres mindst 3 i Stedet for 2 Retirader". Møddingen er forlængst sløjfet, men det er altså forklaringen på, at der på det pågældende sted ikke er til at få en spade i jorden for sten og murbrokker³⁵.

I bestyrelsen skete der i N. P. Jensens tid kun én ændring, idet hjulmager Ipsen døde i juli 1898, 76 år gammel. Han blev afløst af elevforeningens formand, N. J. Svendsen.

N. P. Jensens fratræden

Onsdag den 10. oktober 1900 samledes bestyrelsen til møde i anledning af, at N. P. Jensen havde sagt sin stilling op, helst til fratræden med det samme, men ellers efter den kontraktmæssige frist til 1. april.

Grunden var, at han havde fået en opfordring til at overtage sin egen tidlige ungdoms højskole, Hindholm på hjemegnen, som var udbudt til salg. Den havde engang været en af landets største højskoler med langt over 100 elever, men var senere sygnet mere og mere hen. Da lejligheden bød sig, har han formentlig følt sig kaldet til at prøve at rette den op igen, og sønnen Alfred nævner mange år efter, at arbejdet på Bornholms Højskole havde givet ham lyst til at prøve lidt større forhold³⁶.

Bestyrelsen modtog opsigelsen med beklagelse, men af hensyn til den meget korte frist inden vinterskolen, hvor man ikke mente det muligt at finde en ny forstander, kunne den ikke gå ind på en fratrædelse med det samme, men holdt sig til, at den kontraktlige frist måtte overholdes. Det accepterede Jensen, således at han også kom til at lede vinterskolen 1900-01.

Det hedder flere steder om N. P. Jensen, at det var hans store fortjeneste, at højskolen på Bornholm blev genrejst og kom ind i en god gænge. Selv om der, som vi har set, også er en del andre, som må have del i æren, så er der dog nok i væsentlig grad dækning for udsagnet, og hans personlige arbejdsindsats ser ud til at have været meget betydelig.

Det var lykkedes at opnå en nogenlunde stabil tilgang af elever, så økonomien var rimeligt god, og det

havde man held til at fastholde i ganske lang tid. Nogen bred margin for "succesen" blev der dog aldrig, og som den udprægede lokalskole, den var henvist til at være, var der al mulig grund til at være påpasselig over for "markedet".

Med kombinationen af børneskole, højskole og fortsættelseskursus lykkedes det i nogen grad at realisere nogle gamle ideer, men denne sammensætning kom ikke til at danne skole. Den ophørte med Jensens fratræden.

Årsmødet i elevforeningen den 24. marts 1901 blev naturligt nok præget af situationen; det blev den officielle afsked med familien Jensen. Efter selve generalforsamlingen var der taksigelser og gaveoverrækkelse. Vi citerer fra protokollen:

"Form. bragte derpaa paa Forsamlingens og egne Vegne Forst. Jensen en varm og hjertelig Tak for Alt i disse Aar og bad ham om som et synligt Minde fra Elever og Venner paa Bornholm at modtage som Gave et Mahognimøblement bestaaende af 1 Chaiselong, Bord og 4 Stole. Tak for alt! Forsamlingen rejste sig.

Forstander Jensen tog saa til Slut Ordet: "Ja, kære unge Venner! jeg kan ikke andet nu end give Eder Takken tilbage. Det er jeres Kærlighed, som har gjort disse Aar saa rige og velsignede. Lad os da slutte dette sidste Møde sammen med den gamle Bøn, vi saa ofte har bedt sammen: Fader vor".

Et velsignet Møde!" slutter referenten, J. C. Mogensen, med.

Der var stil over det, men også med en patos og en retorik, som unægtelig virker lidt fremmed i dag.

Lykkedes det så N. P. Jensen at genrejse sin gamle højskole, Hindholm? Hertil er svaret nej. Efterretninger i den omtalte vandrebog fra den første tid melder om meget små elevtal, og efter 5 år opgav han og afhændede skolen. Få år efter ophørte den helt.

I årene deromkring oprettedes to nye højskoler på Sjælland, Roskilde og Antvorskov. Af disse fik Roskilde lige fra begyndelsen en nærmest forrygende succes, mens Antvorskov var noget længere undervejs. Begge havde deres udgangspunkt i Frederiksborg Højskole, hvor de respektive stiftere og forstandere, Thomas Bredsdorff og Niels Eggert, havde været lærere i en del år. De havde derved skabt sig et omdømme, et "navn", var kendt af mange gamle elever o.s.v. Det var utvivlsomt den væsentligste forudsætning for, at der kom elever, og det derfor gik, for Bredsdorff endda særdeles godt.

Disse fordele havde N. P. Jensen ikke med udgangspunkt i en skole af beskeden størrelse i en yderkant af landet, men han er hverken den første eller sidste, der har fejlbdomt en sådan situation.

Efter Hindholm blev han i nogle år knyttet til Rødkilde Højskole som administrator, boede derefter i nogle år i Jylland, en kort tid i Charlottenlund, og i 1915 vendte han tilbage til Bornholm som leder af Åkirkeby Realskole. Elever, der har haft ham dér, betegner ham som en fortæller af de sjældne, men også en mand, der udstrålede en naturlig autoritet. Var der noget, der skulle påtales, behøvede han kun sige det én gang. Han ledede skolen til sin pensionering i 1925, og i nogle af disse år medvirkede han også på højskolen med et enkelt foredrag om ugen. Han døde den 17. marts 1928 i Rønne.

Tegning af Peder Kofoed i poesibog fra 1898

KAPITEL 11

Højskolen ved Ekkodalen

Oprettelsen og forstander N. P. Jensens tid 1893-1901

1. Ifølge Forhandlingsbog for Aktieselskabet "Bornholms Højskole". Denne protokol for aktieselskabets bestyrelse foruden elevforeningens protokol og forskellige andre protokoller, som er nævnt i kildefortegnelsen, samt årsskrifterne 1911-45, må betegnes som de absolut vigtigste kilder til denne del af Bornholms Højskoles historie, altså 1893-1945. Som også bemærket i kildefortegnelsen har jeg ikke fundet det nødvendigt eller formålstjenligt at henvise til disse i form af noter. Af fremstillingen skulle det fremgå, hvor oplysningerne i hvert enkelt tilfælde er hentet fra. Oplysninger fra andre kilder er der derimod henvist til.
2. Artikel i jubilæumsårsskriftet 1943, side 9-12.
3. Erindringer af Otto Bidstrup i Jul på Bornholm 1957.
4. Bhs. Td. den 10/7 1893.
5. Samme den 17/7 1893.
6. Som den meget fremtrædende mand M. P. Blem var, er han skildret en del steder: Blem, side 33- 39; K. H. Kofoed, IV, side 87-100; Klippeøens Mænd, og sidst i en egentlig biografi: Markus Peter Blem's liv og virke 1848-1915, 1987.
7. Blem, side 33 & 44-46.
8. Jochum. side 76; LB. side 216; Jul på Bornholm 1940, side 22-25.
9. Klippeøens Mænd; Jul på Bornholm 1948; H. Yde, side 166.
10. Dam & Larsen: Aakirkeby, side 197.
11. Valgmenighedens 25 års jubilæumsskrift, side 140-142; Kures gårdregister.
12. Kofoed I, side 44-45; gårdfortegn, i Trap: DANMARK, Bornholm, side 65-87. 1. udg.; K. H. Kofoed IV, side 348; Jul på Bornholm 1938.
13. Jul på Bornholm 1939; oplysn. fra Anna Sikker Larsen, Ringsted.
14. Kures gårdfortegn.; LB. side 172, 30a.
15. Bhs. Td. den 14/6 1893.
16. Se Hanne Engberg: Historien om Christen Kold, side 280.
17. Biografiske oplysninger findes en del steder: Nordahl Petersen, side 80, Klippeøens Mænd, side 70, kronikker i Bhs. Td. 7/12 1954 af H. Sonne Kofoed samt 3 sammenhængende af Helge Skovmand den 17/12 1962, 29/1 og 26/2 1963.
18. Helge Skovmand: ovennævnte kronik i Bhs. Td. den 29/1 1963 - og med hensyn til det allersidste: Andreas Hansen i artikel i samme blad den 2/11 1943.
19. Fortalt mig af Gunnar Juul Nielsen, tidl. Sortegård, Åker, hvis fader, Jens Theodor Nielsen, var elev 1895-96.
20. Bhs. Td. den 4/11 1893.
21. Jul på Bornholm 1943, side 17-18.
22. Klippeøens Mænd, side 64.
23. Værket, som vi i sin tid fik lov at låne, er fortsat i privat eje hos familien og er kun offentliggjort i mindre brudstykker i Bornholms Tidende.
24. Hans Martin Nielsen, som stammede fra Stangegård i Aaker og havde været elev hos Bøgeskov i Østermarie; senere kom han til Grødby Skole i Aaker. En datter og to sønner blev senere elever. Af dem fik den yngste, Vilmer Juul Nielsen, senere som formand for bestyrelsen meget stor betydning for skolen.
25. Ovennævnte kronikserie i Bhs. Td.; her fra den 17/12 1962.

26. Skildringen i dette afsnit bygger på en 64 sider lang selvbiografisk skildring af Marius Jensen selv i valgmenighedens 25 års jubilæumsskrift - suppleret med nogle private breve til og fra Markus Hansen, som velvilligt blev lånt os af Inger Marie Larsen, Åkirkeby.
27. Helge Skovmand: Et hjem - en skole - et blad, side 103-106.
28. Karen Jensens højskoledagbog fra 1882, den 14. juni.
29. Karen Køie var også datter af lærer Valdemar Køie, Smørenge Skole, og altså broder til Niels Køie. Hun giver indtryk af at være en stærk og viljefast kvinde, og det er formentlig i høj grad hendes fortjeneste, at vandrebogen blev holdt gående. Efter hendes død blev der i hendes efterladenskaber fundet fem bøger, som spænder over godt 20 år. Senere er der dukket endnu en bog op fra tiden 1944-56, så den blev holdt i gang i over 50 år.
De fem første bøger blev bevaret hos Karen Køies nevø, kunstmaleren Henning Køie, af hvem vi i sin tid lånte dem. Siden har vi fået dem skænket til skolen, hvad vi er meget taknemmelige for.
30. DFH 44, side 13.
31. Niels Nielsen: En højskolevinter, side 66-67.
32. Østerl-Sl. side 43; Lauegd. side 11.
33. Blem-sl. side 43-44.
34. 1 tønde land var 14.000 kvadratalen.
35. Stedet er lige uden for indgangsdøren til den lærerbolig, hvor jeg selv har boet i mange år.
36. Tale ved 50 års jubilæet i 1943; Bhs. Td. den 4/11.